

ПУБЛІКАЦІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

УДК: 903.4(477.42)“634”

Д.Л. Гаскевич

ГЛИНСЬКЕ I — НЕОЛІТИЧНА ПАМ'ЯТКА НА ПІВДЕННОМУ БУЗІ (за матеріалами досліджень 1955 та 1957 рр.)

У статті розглянуто та критично проаналізовано наявні дані про неолітичне поселення Глинське I, досліджене В.М. Даниленком та П.І. Хавлюком 60 років тому. Вперше вичерпно опубліковано неолітичні знахідки з пам'ятки, що зберігаються в Наукових фондах та Археологічному музеї Інституту археології НАН України.

Ключові слова: *неоліт, буго-дністровська культура, культура Криш, керамічний посуд, крем'яні вироби.*

ВСТУП

Неоліт басейну Південного Бугу представлений численними пам'ятками буго-дністровської культури (далі БДК) та наразі одним поселенням культури лінійно-стрічкової кераміки Кам'яне-Завалля. Виділення БДК і розробка питань її періодизації та синхронізації з іншими культурами стало результатом порівняно нетривалих польових досліджень неоліту лісостепового Побужжя, здійснених у 1949 та 1955—1961 рр. Середньобузькою експедицією Інституту археології АН УРСР на чолі з В.М. Даниленком. Колекції матеріалів вивчених тоді пам'яток зберігаються у фондах Інституту археології НАН України. Кілька десятків найяскравіших знахідок з цих колекцій — крем'яні вироби, керамічний посуд, знаряддя з каменю, кістки та рогу — виставлені у постійній експозиції Археологічного музею ІА НАНУ, де БДК присвячена окрема вітрина.

Згадані роботи, що призвели до виділення БДК, провадилися переважно в місцях, які підлягали затопленню водосховищами кількох невеликих ГЕС — Ладижинської, Глибочанської, Тернівської, Гайворонської. Новобудовний

характер досліджень за умов браку часу, коштів і технічних можливостей у поєднанні з низкою суб'єктивних чинників, зумовили те, що більшість неолітичних пунктів були вивчені лише зачистками та невеликими розкопами. Фрагментарність дослідження пам'яток доповнилася численними вадами польової документації та публікацій. Останнім часто притаманні поверхове та вибіркоче надання інформації, відсутність планів пам'яток, креслень розкопів і рисунків знахідок, нехтування будь-якими кількісними характеристиками відповідних колекцій. Трапляються також помилки та пропущення у викладі фактичних даних [Гаскевич, 2013, с. 6—9].

Висновки, зроблені В.М. Даниленком на підставі цих не зовсім досконалих джерел, лягли в основу існуючих уявлень про БДК і були відтворені у численних узагальнювальних виданнях [Пассек, Черныш, 1970; Даниленко, 1971; 1985; Tringham, 1971; Черныш, 1996] та підручниках з археології. Відтак, результати наступних досліджень буго-дністровських пам'яток звіряли з результатами цих перших робіт. Іноді це призводило до того, що розроблена В.М. Даниленком періодизація матеріалів БДК ставала вирішальним чинником при визначенні віку знахідок деяких набагато ретельніше вивчених пам'яток Молдови і Степового Побужжя (наприклад, Сорока I, Гард), навіть попри її явну невідповідність їх стратиграфії та радіовуглецевим датам [Телегін, 1977, с. 89; Гаскевич, 2014, с. 11].

З огляду на велике значення матеріалів досліджень 1950-х рр., що лягли в основу наших уявлень про БДК, автор розпочав роботу з їх перевидання. При цьому основна увага приділяється максимально повному висвітленню ар-

хівних даних і детальному аналізу матеріалів колекцій. Вже перевидано пам'ятки Самчинці II, Щурівці-Поріг, Жакчик, Ладижин II [Гаскевич, 2008а, с. 166—179; 2010, с. 215—227], Мельнична Круча [Гаскевич, 2012], Ладижин I [Гаскевич, 2015]. У цій статті автор пропонує публікацію та аналіз доступних джерел про Глинське I — перший неолітичний пункт, виявлений на Південному Бузі в межах Вінницької обл.

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

Пам'ятку Глинське I виявив П.І. Хавлюк у 1955 р. Цілеспрямованою розвідкою території, що підлягала затопленню Ладижинською ГЕС, він дослідив обидва береги Південного Бугу від гирла р. Соб дещо південніше смт Ладижин до с. Семенки Немирівського р-ну. Перший виявлений ним неолітичний пункт одержав назву Глинське I. Тут дослідник зібрав підйомний матеріал і здійснив зачистку краю надзаплавної тераси. Знахідки з цього та ще трьох нововиявлених неолітичних пунктів (Сокільці I, Сокільці II, Щурівці) він у тому ж році передав у Київ В.М. Даниленкові. У травні 1957 р. обидва дослідники зробили спільну розвідку в районі названих поселень. На Глинському I вони збрали підйомний матеріал і зачистили 12-метрову ділянку берегових відслонень. У липні того ж року під час стаціонарних робіт Середньобузької неолітичної експедиції, що базувалася в с. Сокільці, впродовж двох днів на пам'ятці було проведено незначні земляні роботи. Зокрема, вони зробили суцільну зачистку 35-метрової ділянки краю надзаплави та в місцях найбільшого скупчення знахідок прирізали два невеликі розкопи (комплекси № 1 і 2).

ДЖЕРЕЛА

Дані про пам'ятку Глинське I містяться у польових звітах П.І. Хавлюка за 1955 р. [Хавлюк, 1955] і В.М. Даниленка за 1957—1958 рр. [Даниленко, 1958], а також статті П.І. Хавлюка 1959 р. та монографії В.М. Даниленка 1969 р.

У польовому щоденнику робіт 1955 р., записи якого майже дослівно відтворені в тексті відповідного звіту, П.І. Хавлюк детально описав розташування та стратиграфію пам'ятки, охарактеризував основні типи виявленої тут неолітичної кераміки. Крім того, в щоденнику дослідник навів схематичний план розташування пункту. До інвентарного опису матеріалів розвідки знахідки Глинського I не включені, бо на момент його складання вже були в Інституті археології АН УРСР у Києві. У звіті також відсутні будь-які ілюстрації знахідок. Цей недолік дослідник частково надолужив у статті, написаній у другій половині 1957 р. і надрукованій 1959 р., де поряд з даними, що повторюють основні тези звіту, навів графічну реконструкцію

двох посудин і рисунки трьох фрагментів кераміки та семи крем'яних виробів [Хавлюк, 1959, с. 169—170].

Будь-які записи, що стосуються травневої розвідки 1957 р., автору не відомі. Але в Науковому архіві ІА НАНУ в особистому фондї В.М. Даниленка є два плани зробленої тоді на Глинському I зачистки, складені в масштабі 1 : 100 та 1 : 20 [ІА НАНУ, ф. 26, спр. 236, арк. 20а, спр. 364, арк. 14].

Перебіг і результати робіт, проведених у липні 1957 р., кожен з дослідників описав у польовому щоденнику¹. В.М. Даниленко більше уваги приділив опису взаємного розташування скупчень матеріалів у межах дослідженої площі, натомість П.І. Хавлюк ретельно перерахував знахідки з кожного квадрату комплексу № 1. У тексті звіту В.М. Даниленка наведено ту ж інформацію, що і в його щоденнику, а в інвентарному описі згадано щонайменше 90 знахідок із Глинського I [Даниленко, 1958, № 3406, кн. I, с. 27—29]. Текст звіту проілюстровано фото двох крем'яних виробів, помилково підписаних як знахідки з поселення Заньківці II, двох кістяних знарядь і дев'яти фрагментів кераміки від трьох посудин [Даниленко, 1958, № 3402, табл. II, VII]. Жодне фото, зроблене на пункті Глинське I, автору не відоме.

Опис Глинського I у тексті монографії В.М. Даниленка 1969 р. є дещо скороченим варіантом відповідної частини польового звіту. Його проілюстровано фотографіями однієї відреставрованої посудини та чотирьох уламків від трьох посудин, а також рисунками двох кістяних знарядь і трьох графічно реконструйованих посудин [Даниленко, 1969, с. 105—107, рис. 47, 7; 62, 6, 9; 64, 1, 2, 4, 5; 70—72].

РОЗТАШУВАННЯ

За даними П.І. Хавлюка, пам'ятка, нині затоплена водами Ладижинського водосховища, знаходилася на правому березі Південного Бугу приблизно за 1,0 км на південний схід від південної околиці с. Глинське Немирівського р-ну та на такій же відстані на північ від північної околиці с. Маньківка Тульчинського р-ну Вінницької обл.² За нинішнім адміністративним поділом це територія Маньківської сільської ради. До затоплення в цій частині долини річки простежувалася вузька ділянка надзаплавної тераси (високої заплави) завдовжки 1,5 км. З півночі, заходу та півдня її обмежували круті, часом урвисті, схили складеного гранітами корінного берега річки. Зі сходу в од-

1. Щоденник П.І. Хавлюка за 1957 р. зберігається у польовому звіті В.М. Даниленка за 1959—1961 рр.

2. У тексті звіту та монографії В.М. Даниленка помилково вказано, що пам'ятка знаходилася «у 0,5 км вгору за течією ріки» від с. Глинське [Даниленко, 1958, № 3401, с. 29; 1969, с. 105].

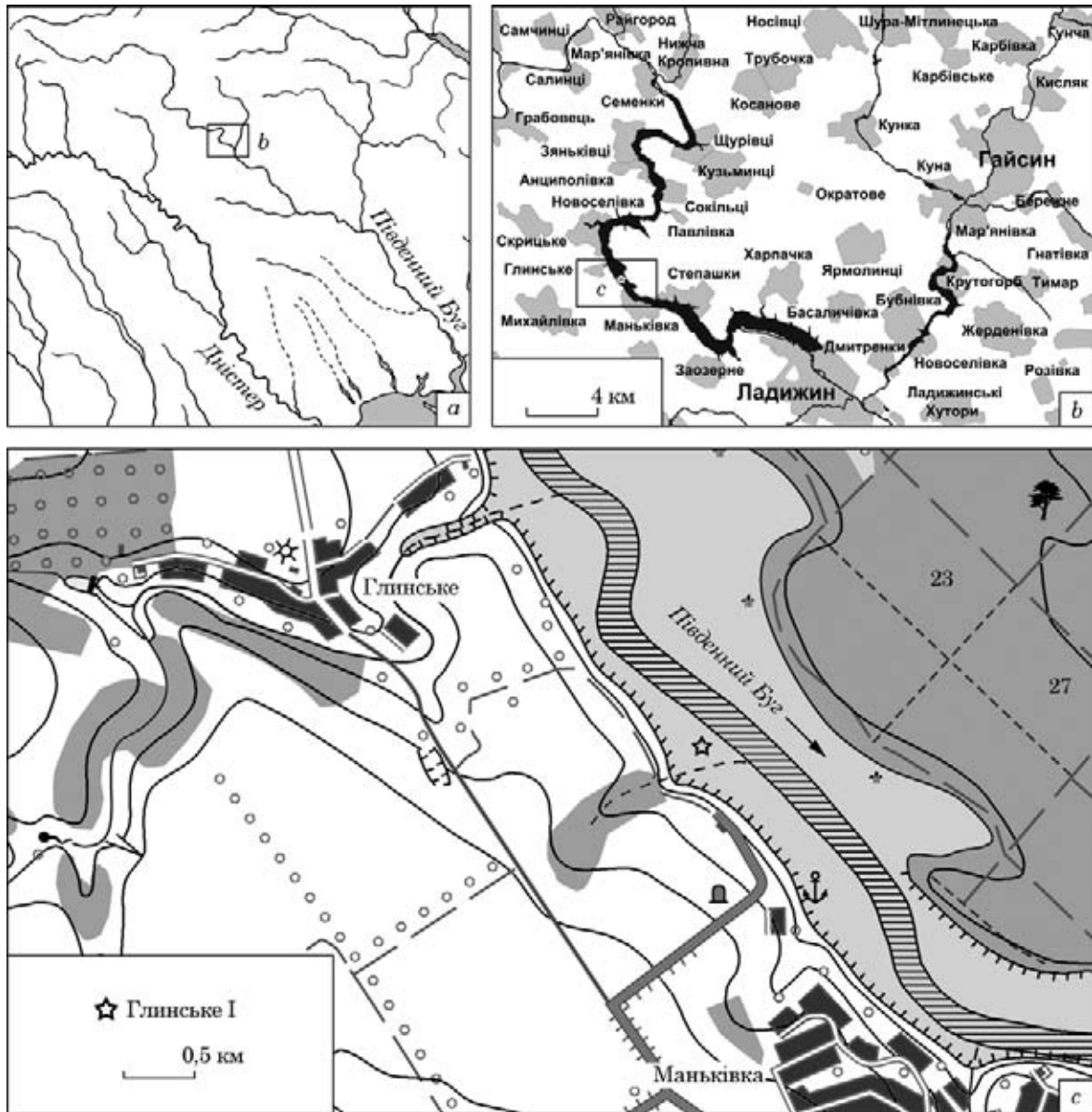

Рис. 1. Розташування поселення Глинське I; штриховкою позначено річище Південного Бугу на час дослідження пам'ятки (за даними двохверстової карти 1927 р. зі зйомкою 1910—1913 рр. — арк. XXXVII-27)

них місцях вона безпосередньо омивалася водами Південного Бугу, в інших — переходила у вузьку заплаву. Безіменний ручай, що тече яром і впадає у річку справа, перерізає ділянку на дві нерівні частини. Пам'ятка знаходилася в меншій частині, що лежала на північ від ручая (рис. 1). За польовими записами відомо, що ширина надзаплави навпроти центральної ділянки пам'ятки становила 30 м, висота — 3 м. Ширина низької заплави в цьому місці не перевищувала 10 м.

Як зазначали обидва дослідники, археологічний матеріал (без вказівки його часової та культурної належності) траплявся в оголеннях краю надзаплавної тераси, що простягалася від гирла безіменного ручая на півдні до місця, де круті схили складеного гранітами корінного берега обривалися в річку — на півночі. За топографічними картами, довжина окресленої

ділянки дорівнює приблизно 500 м. Інформацію про точніше розташування пам'ятки в її межах наводив лише П.І. Хавлюк. У польовому щоденнику він занотував, що «в північній частині стоянки надзаплавна тераса примикає до корінного берега, на південь через 150 м обривається в річку». Цей запис супроводжував дуже схематичний план. При співставленні опису й плану з топографічними картами видно, що зазначена дослідником протяжність пам'ятки становить 300—400 м. Але в тексті його звіту та публікації вказано, що знахідки траплялися «на протязі більше 100 м», починаючи «безпосередньо північніше струмка» [Хавлюк, 1955, № 2455, с. 4; 1959, с. 169]. З одного боку, більша протяжність краще узгоджується зі згадкою В.М. Даниленка про розташування пам'ятки на відстані 0,5 км від с. Глинське. З іншого, саме 100-метрову ділянку В.М. Дани-

ленко згадує у польовому звіті та монографії. Проте, не виключено, що він механічно переніс ці дані з робіт П.І. Хавлюка. Отже, достовірно встановити точний розмір пам'ятки та її детальну прив'язку до найближчих елементів ландшафту не вдалося.

ПЛАНІГРАФІЯ

Перед початком аналізу планіграфії зробимо одне зауваження. Привертає увагу, що П.І. Хавлюк умовно виділяв на пам'ятці північну та південну ділянки [Хавлюк, 1959, с. 169]. Натомість, описуючи зроблену тут зачистку, В.М. Даниленко говорить про її орієнтацію із заходу на схід [Даниленко, 1969, с. 106]. Це, на перший погляд, важливе протиріччя легко розв'язується з огляду на конфігурацію природного річища Південного Бугу, що в районі пам'ятки протікає з північного заходу на південний схід (рис. 1, с), та аналогічно орієнтований край тераси в районі комплексу № 1 (рис. 2). Відтак, обидва дослідники по-своєму праві. Отже, північ у записках П.І. Хавлюка відповідає заходу В.М. Даниленка. Відповідно, південна ділянка пам'ятки водночас є її східною частиною.

Описуючи польові роботи 1955 р. П.І. Хавлюк згадує окремі знахідки та контексти їх виявлення без вказівки розташування їх щодо сталих орієнтирів і відстаней між ними. Натомість він використав відносні прив'язки. Так, він писав, що «в північній частині стоянки»

знайдено значну кількість фрагментів посудини з гребінцевим орнаментом (посудина № 1 — див. далі) та два великі фрагменти посудини, прикрашеної прокресленими лініями, які утворюють зигзаг (посудина № 6). У культурному шарі «в центрі стоянки» виявлено попіл, вуглики, мушлі моллюсків *Unio* та *Helix*, «значну кількість» крем'яних пластин і відщепів, крем'яну трапецію, невеликий нуклеус, «відбійник» у вигляді яйцеподібного шматка кременю зі слідами сколювання, а також три фрагменти кераміки без орнаменту. У південній частині стоянки виявлено велику концентрацію попелу потужністю приблизно 1,0 м. В цьому місці П.І. Хавлюк зробив зачистку завдовжки 3,0 м. З неї походять нуклеоподібні уламки кременю, крем'яні пластини, кістки тварин і частини рогу оленя [Хавлюк, 1955, № 2455, с. 4—5; № 2456, с. 8а—9].

За даними В.М. Даниленка та П.І. Хавлюка, в 1957 р. на пам'ятці було зачищено ділянку краю надзаплавної завдовжки не менше, ніж 35 м. На одному її кінці було скупчення неолітичного матеріалу, розкопане на площі 22 м² — «комплекс № 1». Тут були виявлені численні уламки неолітичної кераміки, зокрема, неповні розвали посудин (№ 7 і 16), крем'яні вироби, два кістяні знаряддя, кістки тварин, «викладки» з каменів. За 5,0 м від комплексу № 1 знайдено фрагменти неолітичної кераміки, зокрема, «уламки округлих денечь» (посудина № 12). За 7,0 м від них зафіксовано ще одне скупчення матеріалу, до складу яко-

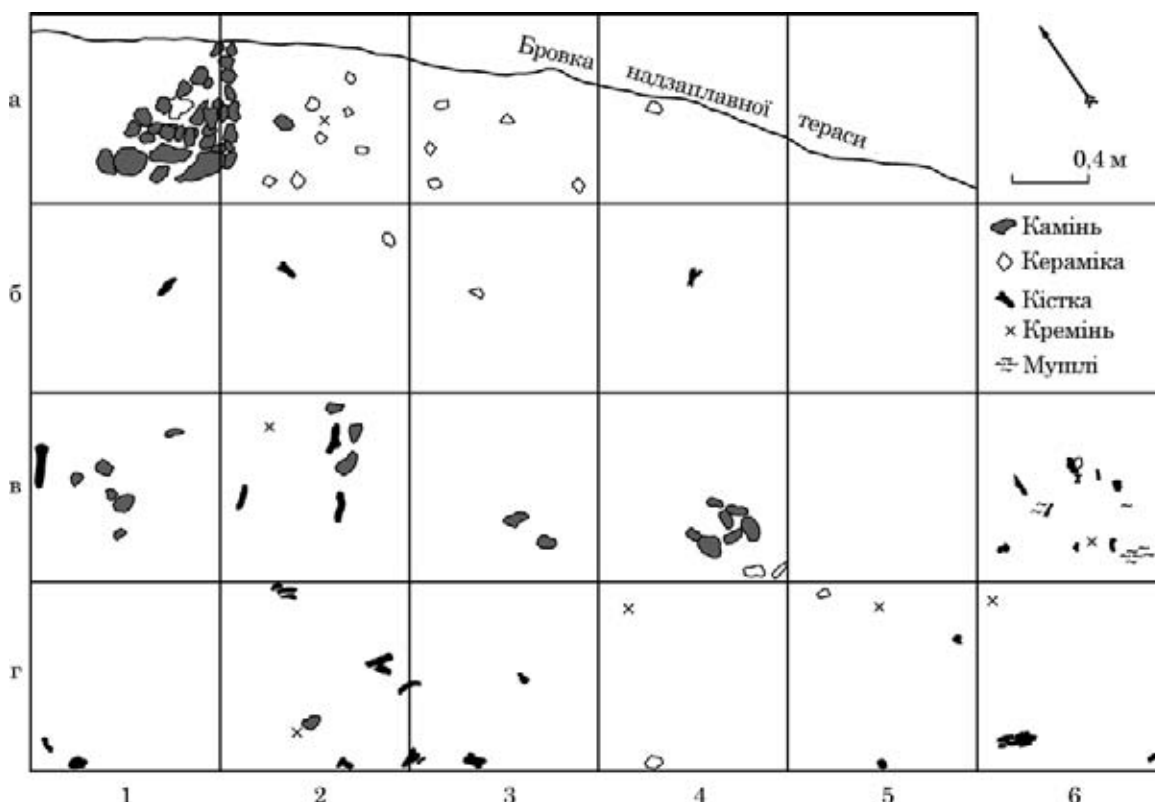

Рис. 2. Глинське I; план розкопу комплексу № 1 (за Даниленко, 1958, № 3404, кресл. 22)

го, зокрема, входили фрагмент трипільської посудини, фрагмент неолітичної кераміки, щелепа тварини, сплющений нуклеус, крем'яні пластини. У польовому щоденнику воно названо «комплекс № 3». У публікаціях згадки про нього відсутні. За 10 м далі, вже на протилежному кінці зачищеної ділянки, виявлено ще одну концентрацію матеріалів. Тут на прирізці площею 6 м² виявлено неповні розвали двох неолітичних посудин, прикрашених «скобковим» двозубим штампом (посудини № 2 і 3), крем'яний відщеп, розколоту лопатку та кілька уламків інших кісток тварин, «лінзу» мушель *Unio*, уламки рогу оленя зі слідами різання. Ці матеріали дослідники назвали «комплекс № 2» [Даниленко, 1958, № 3403, с. 7, 11—12; 1959—1961, № 4423, с. 4—5].

Попри такий детальний опис, є три обставини, що не дозволяють скласти навіть приблизний план пам'ятки, звівши разом дані її дослідження різних років.

По-перше, з наявних джерел неможливо визначити, в якій саме частині понад 100-метрового завдовжки поселення була зроблена описана 35-метрова зачистка.

По-друге, опис планіграфії стоянки в польовому щоденнику В.М. Даниленка відрізняється від поданого в тексті звіту та монографії протилежною орієнтацією за напрямками світу. Так, скрізь, де в щоденнику написано «далі на захід», у звіті та публікації стоїть «на схід». Версія планіграфії з польового щоденника П.І. Хавлюка за 1957 р. збігається з опублікованою в монографії «Неоліт України».

По-третє, єдиною можливістю пов'язати між собою результати досліджень різних років є згадка про сліди зачистки П.І. Хавлюка 1955 р., які В.М. Даниленко зафіксував у 1957 р. на 5-метровій ділянці краю тераси між місцем знахідки округлих денець і комплексом № 3. З його слів, саме в ній у 1955 р. виявлено неповний розвал посудини з гребінцевим орнаментом [Даниленко, 1958, № 3401, с. 30—31; № 3403, с. 11—12; 1969, с. 106]. Але П.І. Хавлюк у тексті звіту за 1955 р. чітко написав, що відповідні фрагменти були знайдені в північній частині, а зачистка завдовжки лише 3,0 м була зроблена ним у південній частині пам'ятки [Хавлюк, 1955, № 2455, с. 5]. Інші зачистки 1955 р. він ніколи не згадує.

Отже, через нестачу одних даних і суперечливість інших нині взаємне розташування неолітичних матеріалів, виявлених у 1955 та 1957 рр. встановити неможливо.

СТРАТИГРАФІЯ

Геологічній будові надзаплавної тераси, яку займає Глинське I, приділив увагу лише П.І. Хавлюк. Напевно, через брак досвіду (влітку 1955 р. він закінчив лише третій курс історичного факультету Ужгородського універси-

тету) його визначення відкладів дещо дивують, отже, вимагають обережного ставлення. Через це далі наводимо лише описові характеристики стратиграфії, зафіксованої ним у польовому щоденнику:

- «ґрунт сірого кольору», у верхній частині — зі значною кількістю дрібних мушель, ймовірно, легеневиких равликів¹;
- «сірий піщано-землистий ґрунт»;
- «жовтуватий піщано-глинистий шар» [Хавлюк, 1955, № 2456, с. 8а].

У тексті звіту деталізовано глибину їх залягання: «сірий <...> ґрунт» — 0—1,7 м; «жовто-сірий суглинок» — 1,7—2,4 м. Саме в суглинку виявлено кремій і кістки, неолітичну кераміку, нечисленні мушлі молюсків *Unio* та *Helix*. У профілі відкладів центральної частини пам'ятки зафіксовано два чітко виражені горизонти мушель *Unio*. Нижній, потужністю 5—10 см, знаходився під суглинком «на 10 см вище сучасної заплави» та не містив знахідок. Верхній шар мушель *Unio* потужністю до 15 см залягав над культурним шаром. У ньому виявлено лише кілька крем'яних пластинок. У південній частині пам'ятки культурний шар був насичений попелом, а його потужність зростала до 1,0 м, заглиблюючись нижче рівня поверхні сучасної заплави [Хавлюк, 1955, № 2455, с. 4—5; 1959, с. 169].

У звіті та монографії В.М. Даниленко згадує лише стратиграфічну позицію археологічних матеріалів. Так, у комплексах № 1 і 2 неолітичні знахідки були виявлені на глибині понад 3,0 м від поверхні [Даниленко, 1958, № 3401, с. 29; № 3403, с. 12; 1969, с. 106]. Для комплексу № 1 її деталізовано як 3,1 м [НА ІА НАНУ, ф. 26, спр. 236, арк. 14]. Але зауваження вченого, що знахідки залягали в жовтому суглинку, не дозволяє пояснювати різницю між наведеними ним і П.І. Хавлюком глибинами наявності кількох неолітичних шарів. Швидше вона обумовлена проведенням замірів на ділянках пам'ятки з різною потужністю самого суглинку та відкладів, що його перекривали. Випадки ж безпосереднього стратиграфічного перекривання одних знахідок іншими були зафіксовані лише тричі. По-перше, це вже згадані крем'яні пластинки в горизонті *Unio* над культурним шаром «в центрі стоянки». По-друге, це запис у щоденнику П.І. Хавлюка, що в комплексі № 2 під неолітичними знахідками виявлено «лінзоподібне залягання *Unio*», а «ще нижче нього на 25 см» — частину рогу зі слідами різання, що розпалася на кілька шматків [Даниленко, 1959—1961, № 4423, с. 4]. І, по-третє, згадка в щоденнику В.М. Даниленка, що в комплексі № 3 «фрагмент червоної трипільської посудини» знайдено на 20 см вище за фрагмент неолітичної кераміки та сплющений нуклеус, «але

1. Помилково зараховані П.І. Хавлюком до великих морських молюсків *Acteon tornatilis*.

все ще в жовтому суглинку» [Даниленко, 1958, № 3403, с. 12].

Отже, наявні джерела однозначно свідчать лише про перекривання неолітичних матеріалів трипільськими. Вік кількох крем'яних пластинок та одного шматка обробленого рогу, що були виявлені, відповідно вище та нижче шару з неолітичною керамікою, лишився не визначеним.

ЗНАХІДКИ

Матеріали Глинського I зберігаються у складі двох колекцій Наукових фондів ІА НАНУ — № 332 та № 369. Ще одна знахідка з пам'ятки — кістяний виріб — виставлений в експозиції Археологічного музею ІА НАНУ. За виданим каталогом Наукових фондів, колекція № 332 об'єднує знахідки розвідок П.І. Хавлюка 1955 та 1956 рр., а колекція № 369 складається лише зі знахідок досліджень Глинського I у 1957 р. [Блажевич та ін., 2007, с. 43, 311].

КЕРАМІЧНИЙ ПОСУД

Станом на травень 2016 р. в колекції № 332 зберігається 65 фрагментів від чотирьох посудин (№ 1, 4, 6, 9), а в колекції № 369 — 102 фрагменти від 22 посудин, зокрема 10 фрагментів від посудин № 4, 6 і 9, уламки яких є в колекції № 332.

Посудина № 1 (кол. № 332, 60 фр.). Представлена сімома орнаментованими уламками вінець, 52 уламками корпусу, з яких 40 мають орнамент, і неорнаментованим фрагментом дна. Пластична маса містить значну домішку жорстви, каменів максимальним розміром (далі — макс.) 1,1 см і органічних волокон, меншу кількість піску та поодинокі крихти кривавика. Товщина стінок від 0,4 до 0,7 см, дна — 0,8—1,1 см. Зовнішня поверхня сіра, темно-сіра, світло-бура, бура; внутрішня — бура, темно-сіра, чорна. Попри те, що обидві поверхні добре заглажені, вони трохи бугристі через наявність надто великих каменів мінеральної домішки. Відбитки органічних волокон нечисленні. Деяко більше їх зсередини та в придонній частині ззовні.

Посудина графічно реконструюється як круглодонний горщик заввишки приблизно 34 см. Напівкуляста нижня частина його тулуба з максимальним діаметром 30 см дещо звужується догори та без жодних ребер і перегинів плавно переходить у низьку вертикальну шийку. Край вінець потоншений скісним зрізом усередину (рис. 3). Діаметр вінець 23 см. Під їхнім краєм просвердлено конічний ремонтний отвір з вхідним діаметром 0,6 см і вихідним — 0,3 см.

Орнамент вкриває майже всю посудину за винятком придонної частини та власне самого округлого дна. Він складається з горизонтальних рядів вертикально орієнтованих відбитків 4-зубого гребінцевого штампа завдовжки 0,9 см,

нанесених під гострим кутом до поверхні, тобто в спосіб, що подекуди називають «відступаючим», або «з протягуванням». У верхній половині посудини кожен другий рядок відбитків має розриви, довжина яких приблизно дорівнює довжині орнаментованих відтинків. У нижній частині два суцільні рядки почергово змінюються двома розірваними. Таким чином, утворюється орнаментальна композиція, що полягає в чергуванні прямокутних вертикальних зон, то щільно, то розріджено заповнених рядками гребінцевих відбитків (рис. 3, 2). Один ряд таких самих відбитків нанесено під краєм вінець зсередини (рис. 3, 1).

Розвал посудини П.І. Хавлюк виявив у 1955 р. в «північній частині стоянки» [Хавлюк, 1955, № 2455, с. 5]. Опис її наведено у польовому звіті та щоденнику дослідника. Він же здійснив та опублікував її графічну реконструкцію [Хавлюк, 1959, с. 170, рис. 60, 1]. Пізніше її неодноразово передруковували [Даниленко, 1969, с. 107, рис. 72; Пасек, Черныш, 1970, с. 129, рис. 5, 16; Tringham, 1971, р. 97; fig. 16, g; Черныш, 1996, с. 23, рис. 2, 55; Wechler, 2001, Taf. 8, 13], іноді, без масштабу та у своєрідній інтерпретації, далекій від першоджерела [Даниленко, 1971, с. 90, рис. 24, 13; 1985, с. 123, рис. 31, 13]. Наголосимо, що реконструкція П.І. Хавлюка відрізняється від запропонованої автором цієї статті як іншими пропорціями форми верхньої частини посудини, так і характером орнаменту її нижньої половини.

Посудина № 2 (кол. № 369, 22 фр.). Представлена орнаментованим фрагментом вінець та 21 неорнаментованими уламками стінок. Пластична маса містить значну домішку шмату (переважно, дрібних крихт рудого кольору, рідше — шматків товчених черепків максимальним розміром 0,6 см), дрібні грудки щільної білої нерозмішаної глини (макс. 0,4 см), незначну кількість грубого кутастого піску, жорстви та дуже тонких органічних волокон. Товщина стінок коливається від 0,3 до 0,7 см, переважає 0,5—0,6 см. Зовнішня поверхня світло-бура, рожево-коричнева, у верхній частині рівна заглажена, у нижній — бугриста з виразними лінійними слідами вертикального загладження (штампом?), внутрішня — бура, сіра, темно-сіра бугриста зі слідами горизонтального загладження.

Форма посудини реконструюється як біконічна (рис. 4, 2). Максимальний діаметр — приблизно 31 см, — припадає на плавно заокруглене ребро, що розділяє її корпус на дві частини — меншу верхню та більшу нижню. Висота посудини була не меншою за 30 см. Вінця діаметром близько 25 см прями, зріз сплюснений.

Орнамент зафіксовано лише під краєм вінець. Ззовні це принаймні два горизонтальні ряди з вертикально орієнтованих окремо поставлених відбитків двозубого штампа завдовжки 0,8 см, зсередини — один горизонтальний ряд аналогічних відбитків (рис. 4, 1).

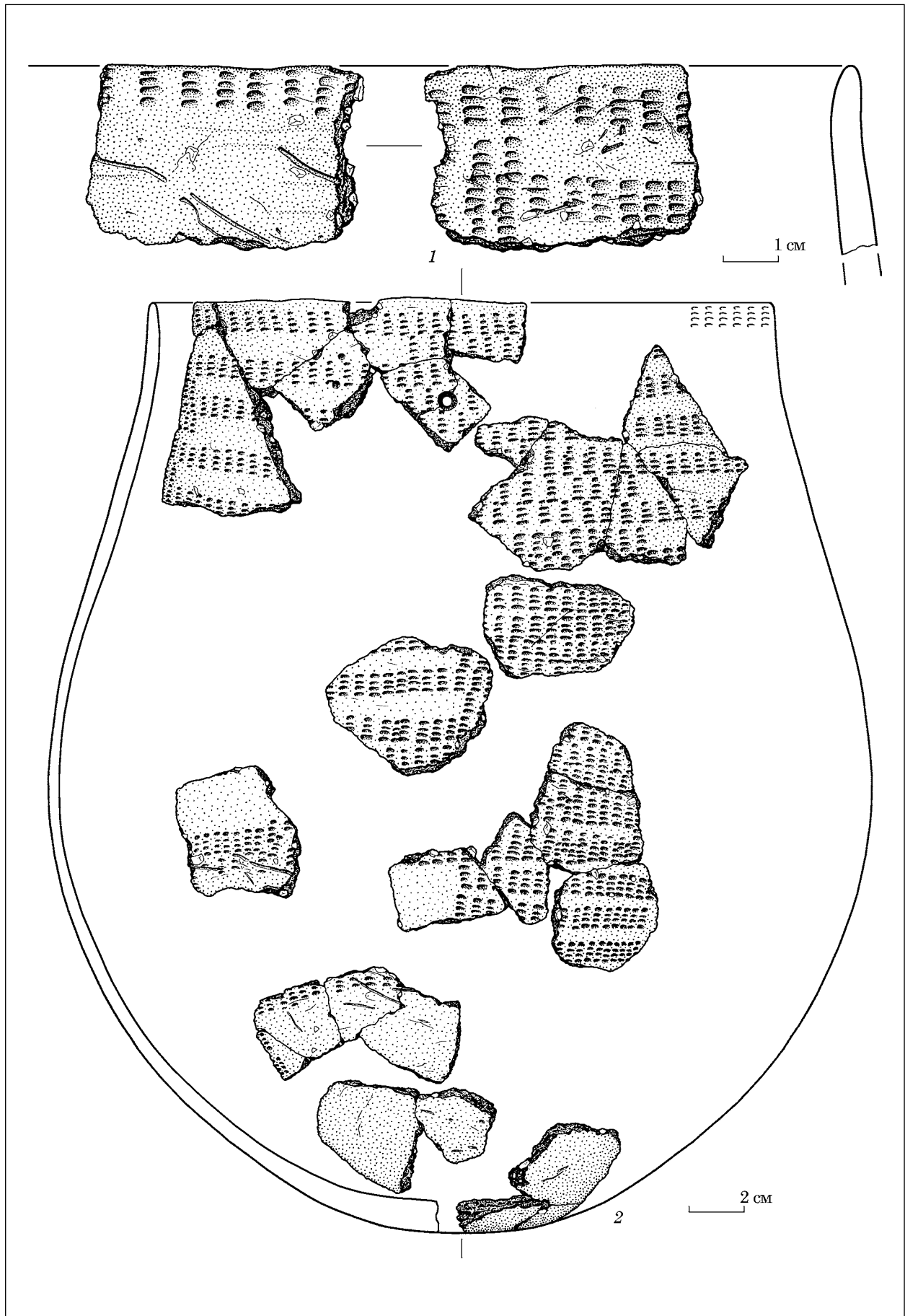

Рис. 3. Глинське I; неолітична кераміка: 1, 2 — посудина № 1

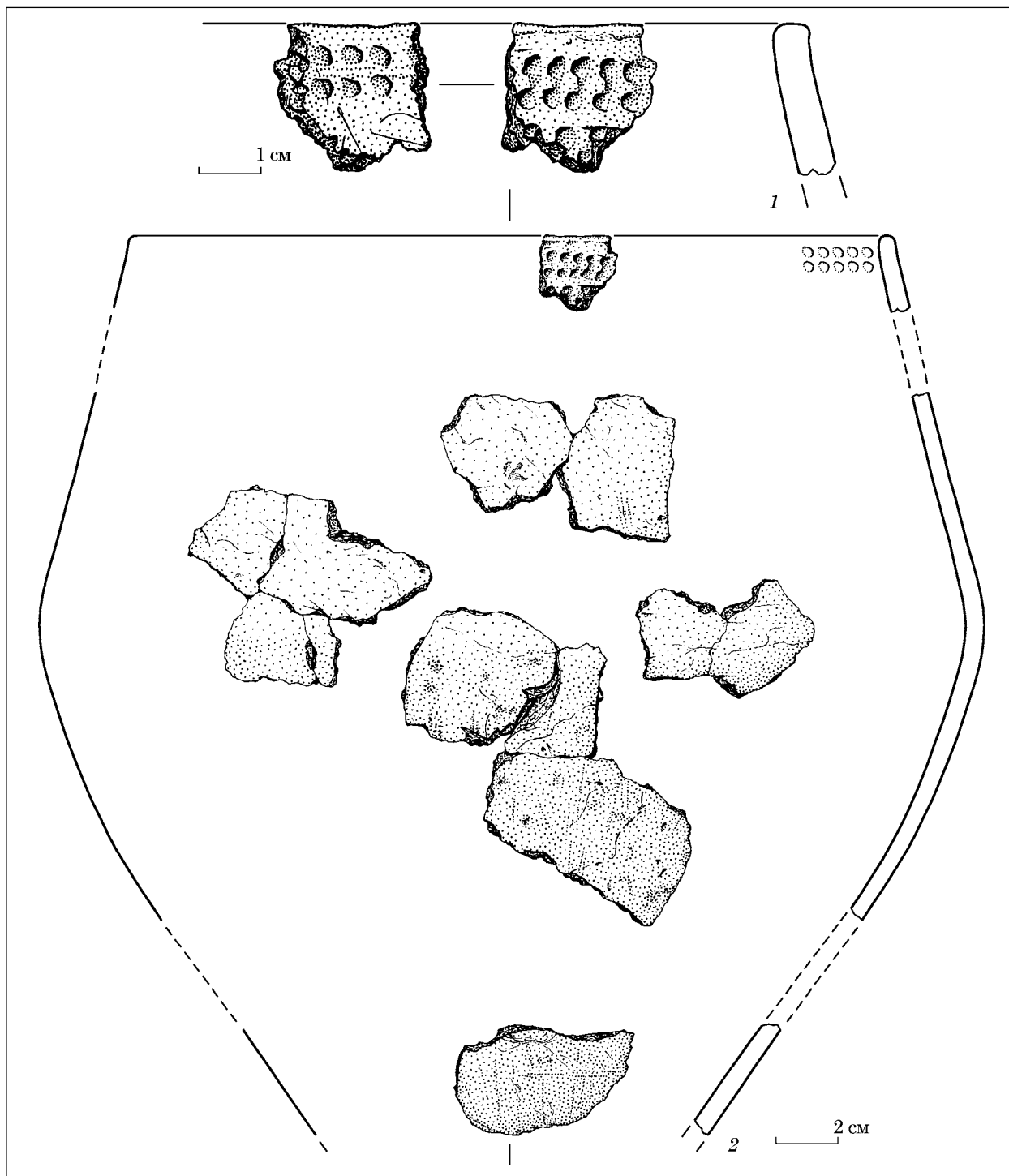

Рис. 4. Глинське I; неолітична кераміка: 1, 2 — посудина № 2

За шифрами, всі уламки посудини були знайдені в межах комплексу № 2 в 1957 р. Це узгоджується з даними про виявлення тут відповідних фрагментів, наведеними у польовому щоденнику, тексті звіту, інвентарному описі, а також в монографії В.М. Даниленка.

Зображення публікується вперше.

Посудина № 3 (кол. № 369, 14 фр.). Представлена двома орнаментованими уламками вінець, одним орнаментованим та 11 неорнаментованими фрагментами корпусу (рис. 5, 1—

5). Пластична маса містить незначну кількість кутастого та окатаного піску, слюди, жорстви, тонких органічних волокон, поодинокі кавалки щільної білої глини (каолін?) (макс. 0,4 см) і камені (макс. 0,5 см). Товщина стінок 0,5—0,8 см. Зовнішня поверхня світло-бура та бура, рівна гладка у верхній частині, дещо бугриста зі слідами смугастого загладжування — в придонній (рис. 5, 5). Внутрішня поверхня — світло-бура, бура, сіра і темно-сіра добре загладжена.

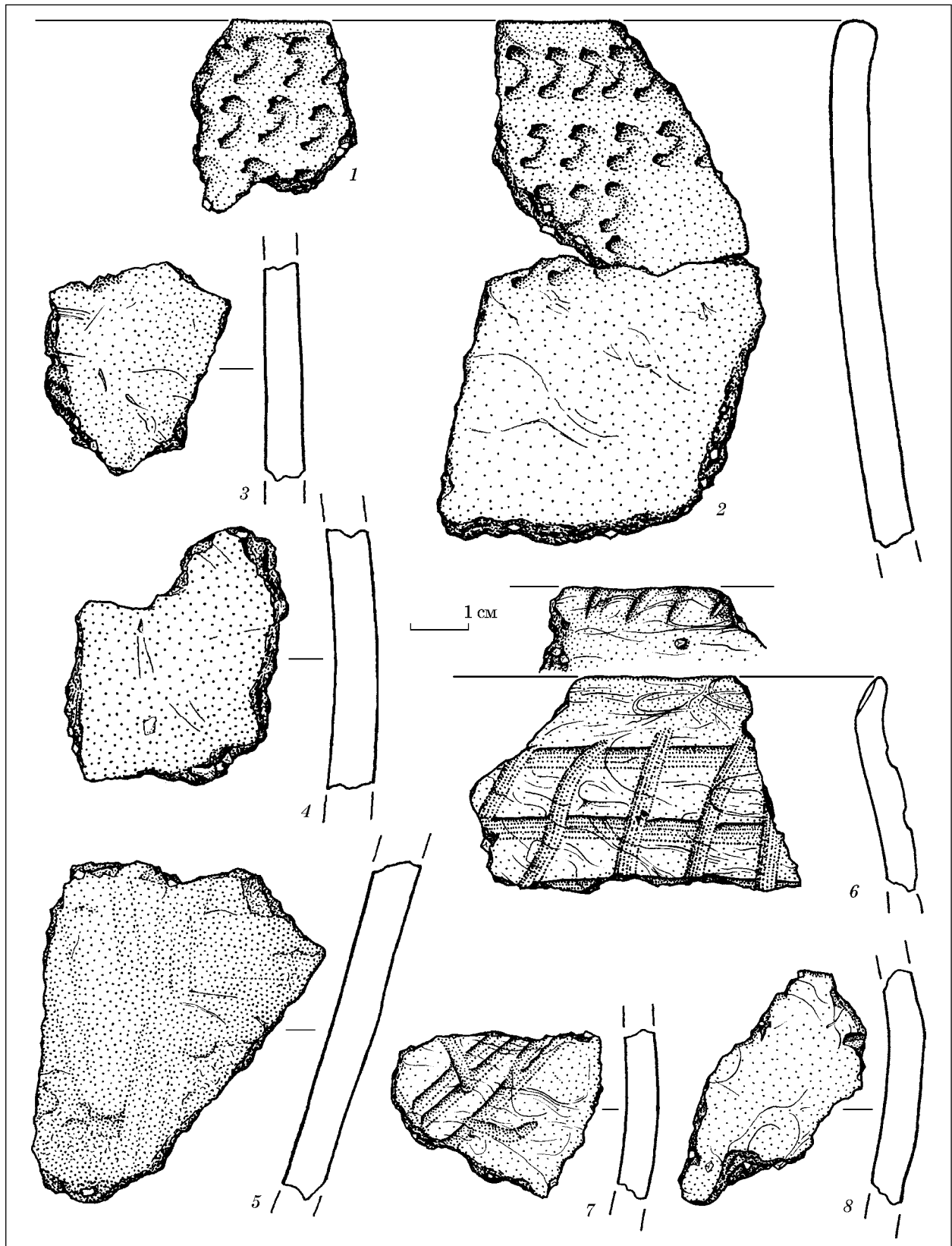

Рис. 5. Глинське I; неолітична кераміка: 1—5 — посудина № 3; 6—8 — посудина № 4

Реконструється лише дещо стягнутий верх посудини. Край вінець прямий, місцями з напливом ззовні. Зріз сплющений.

Орнамент нанесено двозубим штампом, що лишив відбитки у вигляді двох глибоких ямок,

з'єднаних дугою. Відбитки завдовжки 0,8 см наносили з протягуванням, у т. зв. «скорописній» манері. Композиція складається з двох горизонтальних рядів, що оперізують посудину під краєм вінець, від яких періодично «звисають»

прямокутні зони з двох горизонтальних відтинків рядів відбитків того ж штамп (рис. 5, 1, 2).

Усі фрагменти мають шифр «комплекс 2», що добре узгоджується зі згадками в тексті польового звіту та щоденниках дослідників 1957 р., а також монографії В.М. Даниленка.

Публікується вперше.

Посудина № 4 (кол. № 332, 1 фр.; № 369, 2 фр.). Представлена орнаментованим уламком вінець, одним орнаментованим та одним неорнаментованим уламками корпусу (рис. 5, 6—8). Виготовлена з маси, що містить значну домішку слюди, кутастого та окатаного піску, тонких органічних волокон, а також невелику кількість жорстви. Товщина стінок 0,4—0,7 см. Зовнішня поверхня світло-бура, сіра і темно-сіра гладка, внутрішня — бугриста, зі слідами загладжування, темно-сіра. Обидві поверхні мають характерний золотистий блиск і вкриті відбитками вигорілих органічних волокон. На одному фрагменті (рис. 5, 8) зсередини на стику джгутів помітні діагональні риси завдовжки 0,8 см, ймовірно, нанесені нігтем.

Судячи з уламків, дещо стягнута досередини верхня частина посудини закінчувалася ледь відхиленими назовні вінцями діаметром близько 20 см з потоншеним краєм і заокругленим зрізом.

На верхню частину ззовні нанесено орнамент у вигляді «сітки», утвореної перетином горизонтальних і ледь скісних ліній, глибоко прогладжених орнаментиром завширшки 0,4 см. Нижче від неї, ймовірно, звисали трикутні фестони, заповнені скісною «сіткою» з вужчих, але глибших, іноді дубльованих ліній шириною 0,2 см, швидше за все, нанесених тим же орнаментиром, поставленим під іншим кутом. Зсередини край вінець орнаментовано рядом діагональних насічок (рис. 5, 6, 7).

Точну локалізацію знахідок не встановлено. Уламок вінця не має шифру, але його згадано в щоденнику і тексті звіту П.І. Хавлюка за 1955 р., а також статті вченого [Хавлюк, 1959, с. 170, рис. 60, 4]. На фрагментах корпусу є написи «Глинище» тушшю та «Гл.» олівцем. Ці ознаки свідчать, що вони були виявлені у тому самому році.

Посудина № 5 (кол. № 369, 2 фр.). Представлена двома неорнаментованими уламками корпусу. Виготовлена з пластичної маси, що містить значну домішку слюди, грубого кутастого піску та жорстви, незначну кількість тонких органічних волокон, поодинокі камені (макс. 0,4 см). Товщина стінок 0,5—0,8 см. Зовнішня поверхня гладка підлискована сіра, внутрішня — гладка чорна з характерним слюдяним блиском.

За шифрами, обидва уламки походять з комплексу № 2, дослідженого в 1957 р. У звіті та публікаціях вони не фігурують.

Посудина № 6 (кол. № 332, 3 фр.; № 369, 7 фр.). Представлена орнаментованим улам-

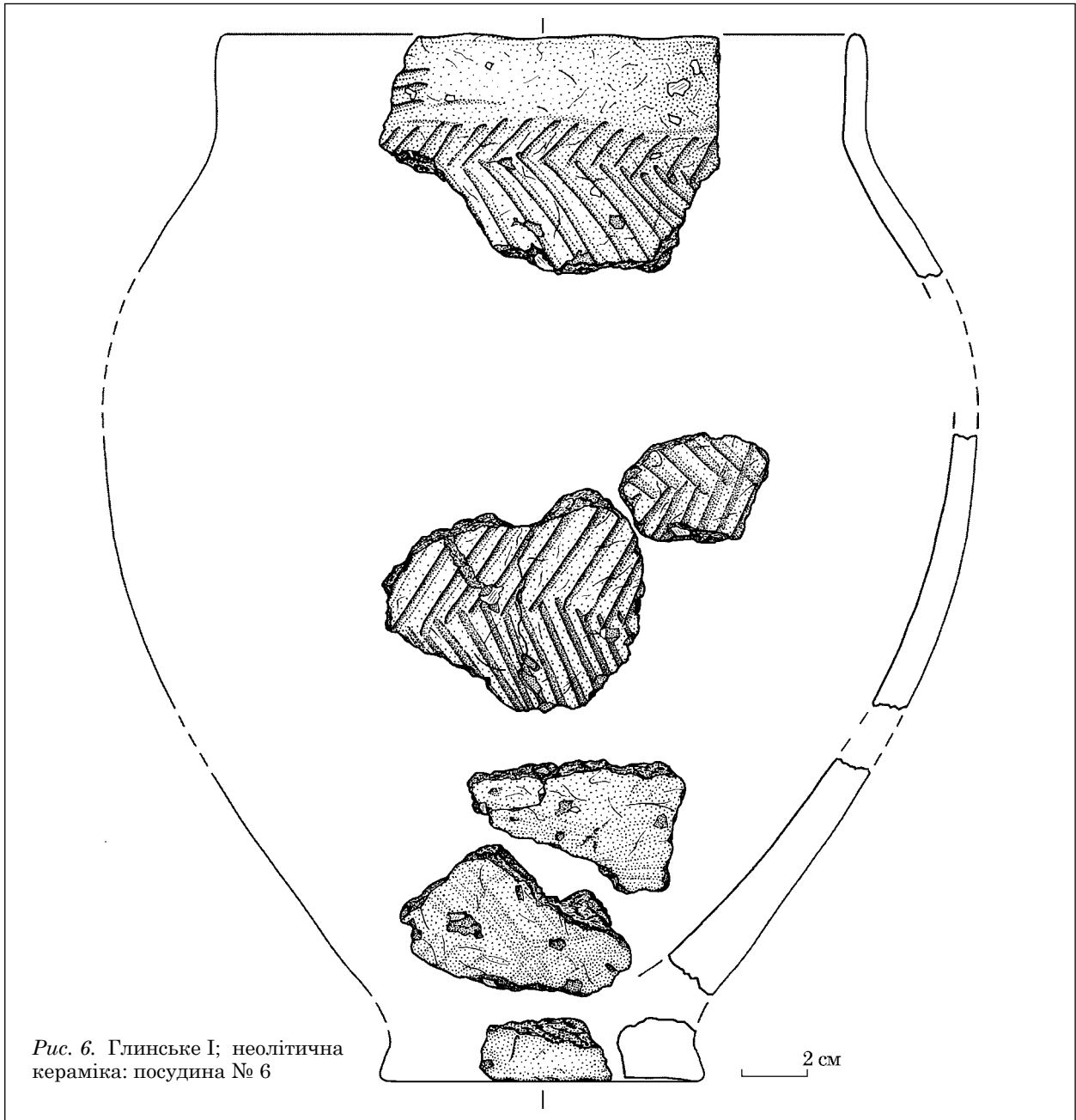
ком вінець, чотирма орнаментованими та чотирма неорнаментованими уламками корпусу, уламком дна. Виготовлена з пористої маси, що містить значну домішку грубо товченої мушлі (макс. 0,8 см) і грубих рослинних волокон, незначну кількість грубого окатаного піску, поодинокі світло-сірі грудки глини (макс. 1,0 см). Товщина стінок у верхній частині 0,6—0,8 см, у придонній — 1,0—1,7 см. Зовні поверхня сіро-бура, бура, світло-бура. У верхній частині гладка, в нижній — з різноспрямованими слідами загладжування. Місцями на ній збереглися залишки лискування. Зсередини поверхня бура, темно-бура, сіра, темно-сіра, у верхній частині гладка підлискована, в придонній — дуже еродована, вкрита відбитками вигорілої органіки.

Уламки походять від горщика заввишки приблизно 32 см. Він мав прямі вінця близько 20 см в діаметрі з хвилястим краєм і заокругленим зрізом, коротку вертикальну шийку, добре виражені плічка, що плавно переходять у підсферичну середню частину корпусу з максимальним діаметром близько 27 см., яка закінчувалася конічною придонною частиною та пласким дном діаметром близько 10 см. Нижня поверхня дна увігнуто-пряма, бокова — виділена, із закраїною, внутрішня — не збереглася.

Плічка та середню частину корпусу прикрасив орнамент з шести (?) горизонтальних зон, заповнених різноспрямованими скісними прогладженими лініями завширшки 0,1—0,3 см. Через чергування кута нахилу, вони утворюють своєрідну вертикально-зигзагову, «паркетну», композицію, що оперізувала посудину. Ще три відтинки аналогічних горизонтальних ліній нанесено на шийці (рис. 6).

З 10 фрагментів чотири найбільших, зокрема від вінець і денця, були виявлені в 1955 р. Про це свідчать як шифри на трьох з них, так і згадки у звіті, щоденнику та статті П.І. Хавлюка. За його даними, вони знайдені «в тому ж місці», де й уламки посудини № 1, тобто у північно-західній частині пам'ятки [Хавлюк, 1955, № 2455, с. 5]. За шифрами, решта шість фрагментів виявлені в 1957 р., причому п'ять з них походять із зачистки краю тераси. Проте, описуючи її в щоденнику та звіті, В.М. Даниленко їх не згадує. Не виключено, що це також знахідки 1955 р., які, як і багато інших дрібних матеріалів тої розвідки, не були вчасно підписані. Відтак, вони перемішалися зі знахідками 1957 р., одержали відповідні шифри та навіть були внесені до інвентарного опису. Таке припущення підтверджується тим, що пласке дно — достеменно знахідка 1955 р., — також внесене до інвентарного опису 1957 р. і нині входить у колекцію № 369.

Досі публікувалися окремо денце та окремо верхня частина посудини [Хавлюк, 1959, с. 170, рис. 60, 2, 5; Гаскевич, 2008б, с. 293, рис. 12, 2]. Наведена тут реконструкція запропонована автором і оприлюднена вперше.

Посудина № 7 (кол. № 369, 21 фр.). Представлена уламком вінець і 20 уламками корпусу. Всі фрагменти орнаментовані. Виготовлена з тонкоструктурної добре вимішаної маси, що має домішку незначної кількості грубо подрібненої мушлі (макс. 1,0 см) і грубих рослинних волокон. Товщина стінок 0,8—1,2 см. Обидві поверхні рівні гладкі, місцями збереглося лискування. Колір світло-бурий і рожево-бурий з бурими плямами. Обпал слабкий — фрагменти мають «замилені» чорні злами та лише біля поверхонь тонкі (менше ніж 0,1 см) світлі шари.

Ймовірно, посудина була слабопрофільованою, мала циліндричний корпус з максимальним діаметром близько 20 см і верхню частину, що плавно переходила в ледь стягнуті прямі

вінця з потоншеним скопшеним назовні краєм і заокругленим зрізом.

Орнамент посудини складався із зон складної форми, контури яких нанесено плавно вигнутими прокресленими лініями товщиною 0,1—0,2 см, продубльованими ззовні рядом щільно розташованих глибоких ямок-наколів, нанесених трубчастим штапом діаметром 0,4 см, іноді під значним нахилом. Вся поверхня в межах, окреслених цими лініями, заповнена «сіткою» з прокреслених скісних ліній такої само ширини (рис. 7). Композицію, яку утворюють ці сітчасті зони, визначити не вдається. Найвірогідніше, вона мала нерегулярний характер, як на добре реконструйованому горщику з Митькова Острова [Даниленко, 1969, с. 78, рис. 33; 34, 2], що наразі демонструється в експозиції Археологічного музею ІА НАНУ.

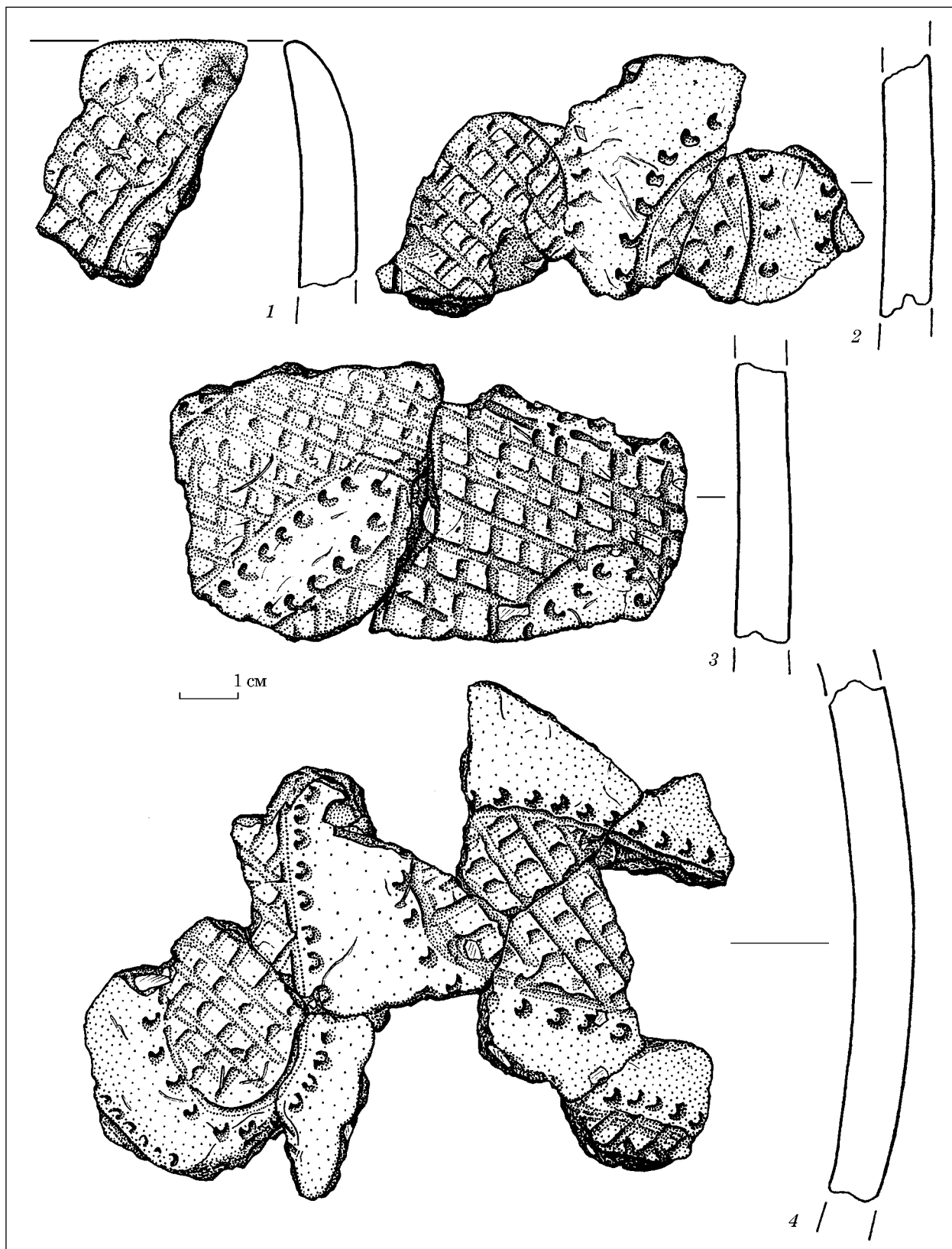

Рис. 7. Глинське I; неолітична кераміка: 1—4 — посудина № 7

За шифрами, 19 фрагментів знайдені у 1957 р. Місце виявлення 14 з них позначене як комплекс № 1 (кв. 2—3/а, 4/б—в), ще п'яти — зачистка краю тераси. Це підтверджують численні згадки про цю посудину в звіті 1957 р.

Обидва незашифровані уламки могли бути виявлені в 1955 р. Про це свідчить запис в щоденнику розвідки П.І. Хавлюка про фрагменти стінок «з ямочним орнаментом» і «з суцільною сіткою» [Хавлюк, 1955, № 2456, с. 9], яким не

відповідає жодна зі знахідок колекції № 332, але відповідають обидва згадані уламки.

Фото фрагментів описаної посудини вміщене у польовому звіті [Даниленко, 1958, № 3402, табл. VII] і монографії В.М. Даниленка [Даниленко, 1969, с. 90, рис. 47, 7]. Але запропонована ним реконструкція її зовнішнього вигляду [Даниленко, 1969, с. 107, рис. 71; Wechler, 2001, Taf. 5, 1] не підтверджується наявними матеріалами.

Посудина № 8 (кол. № 369, 1 фр.). Представлена великим орнаментованим уламком корпусу. Виготовлена з тонкоструктурної пластичної маси, що містить незначну домішку дрібного піску, подрібненої мушлі (макс. 0,4 см) і тонких органічних волокон. Товщина фрагменту 0,5—0,8 см. Поверхні гладкі підлисковані, зовнішня світло-сіро-бура, внутрішня темно-рожево-бура. Обпал слабкий.

Виходячи з профілю уламка, корпус діаметром не менше 26 см мав плавне заокруглене ребро (рис. 8, 1).

На фрагменті збереглася частина композиції з трьох орнаментованих зон, відокремлених одна від одної неорнаментованою поверхнею. Зони заповнені діагональною «сіткою» з прокреслених ліній товщиною до 0,1 см. У одній зоні сітка не облямована, в другій — облямована рядом підокруглих ямок-наколів діаметром 0,3 см, у третьій — обмежена двома тонкими прокресленими паралельними лініями, облямованими ззовні рядком ямок-наколів, аналогічних щойно згаданим (рис. 8, 1).

За шифрами та інвентарним описом, фрагмент походить з якоїсь зачистки 1957 р.

Публікується вперше.

Посудина № 9 (кол. № 332, 1 фр.; № 369, 2 фр.). Представлена трьома орнаментованими уламками корпусу (рис. 8, 2—4). Пластична маса містить товчену мушлю (макс. 0,5 см), грубі органічні волокна, незначну кількість грубого окатаного піску, залізисті стяжіння, уламок кальцинованої кістки. Товщина стінок 0,8—1,4 см. Поверхні заглажені, з відбитками вигорілої органіки. Зовнішня — бура, буро-коричнева, внутрішня — темно-сіра.

Форма та розміри посудини не реконструюються.

Зафіксовану частину орнаментальної композиції становлять дві горизонтальні (?) зони: одна представлена скісною сіткою з проглажених ліній завширшки 0,3 см, а друга заповнена рядами горизонтально орієнтованих нігтьових вдавлень завдовжки до 1,0 см, перед якими іноді утворювався горбик-наплив (рис. 8, 2—4).

Зашифровано два фрагменти. Один походить з розвідки П.І. Хавлюка 1955 р., другий — зі зборів на поверхні 1957 р. Рисунок фрагмента, виявленого у 1955 р., опубліковано [Хавлюк, 1959, с. 170, рис. 60, 3]. Він згадується в польовому щоденнику П.І. Хавлюка, але без детальної локалізації в межах пам'ятки.

Посудина № 10 (кол. № 369, 1 фр.). Представлена одним орнаментованим уламком корпусу. Пластична маса містить домішку груботовченої мушлі (макс. 0,5 см), тонких органічних волокон, незначну кількість окатаного піску, дрібні часточки слюди. Товщина стінки 0,7 см. Поверхні гладкі. Зовнішня — бура, внутрішня — сіра.

Форма та розміри посудини не реконструюються.

Фрагмент орнаментовано щонайменше п'ятьма горизонтальними проглаженими лініями-канелюрами завширшки 0,5 см і завглибшки 0,1 см (рис. 8, 5).

Фрагмент виявлено навесні 1957 р. у зачистці краю кв. 2—3/а комплексу № 1.

У звіті не згадується. Публікується вперше.

Посудина № 11 (кол. № 369, 1 фр.). Представлена 1 неорнаментованим фрагментом стінки товщиною 0,4—0,7 см (рис. 8, 6). Формівна маса містить значну домішку грубих органічних волокон та незначну кількість дрібнотовченої мушлі (макс. 0,2 см), грубого окатаного піску і вохристих стяжінь. Поверхні світло-бурі, бурі, еродовані з відбитками вигорілої органіки.

Форма посудини не реконструюється. Судячи з наявного уламку, її максимальний діаметр був не менший за 14 см.

За шифром, фрагмент виявлено влітку 1957 р. у комплексі № 2. Це підтверджується згадкою у інвентарному описі.

Публікується вперше.

Посудина № 12 (кол. № 369, 4 фр.). Представлена двома орнаментованими фрагментами вінець і верхньої частини та двома неорнаментованими фрагментами придонної частини (рис. 9, 1—3). Пластична маса містить домішку великих (макс. 0,7 см) окатаних кавалків щільної білої глини (каолін?), грубих органічних волокон, дрібні залізисті стяжіння. Товщина стінок верхньої частини 0,8—0,9, придонної — 1,4—2,0 см. Поверхні світло-бурі та бурі, бугристі, але гладкі. Поява нерівностей пов'язана з намаганням приховати виступаючі кавалки білої глини.

Ймовірно, посудина мала сферичний корпус, що одразу, без вираженої шийки переходить у невисокі, відхилені назовні вінця діаметром близько 16 см із заокругленим зрізом та потовщеним назовні краєм-комірцем. Масивна придонна частина могла закінчуватися як пластиком, так і округлим дном.

Верх посудини орнаментований діагональною сіткою з грубо прокреслених ліній завширшки 0,3—0,4 і завглибшки до 0,2 см. На плечиках просвердлено підконічний ремонтний отвір із зовнішнім діаметром 0,9 і внутрішнім 0,4 см (рис. 9, 1).

За шифрами, фрагменти виявлені в 1957 р.: вінце — влітку в розкопці комплексу № 1 (кв. 2/б), фрагмент плечика — навесні в цьому ж місці в зачистці (кв. 2—3/а), придонні уламки в

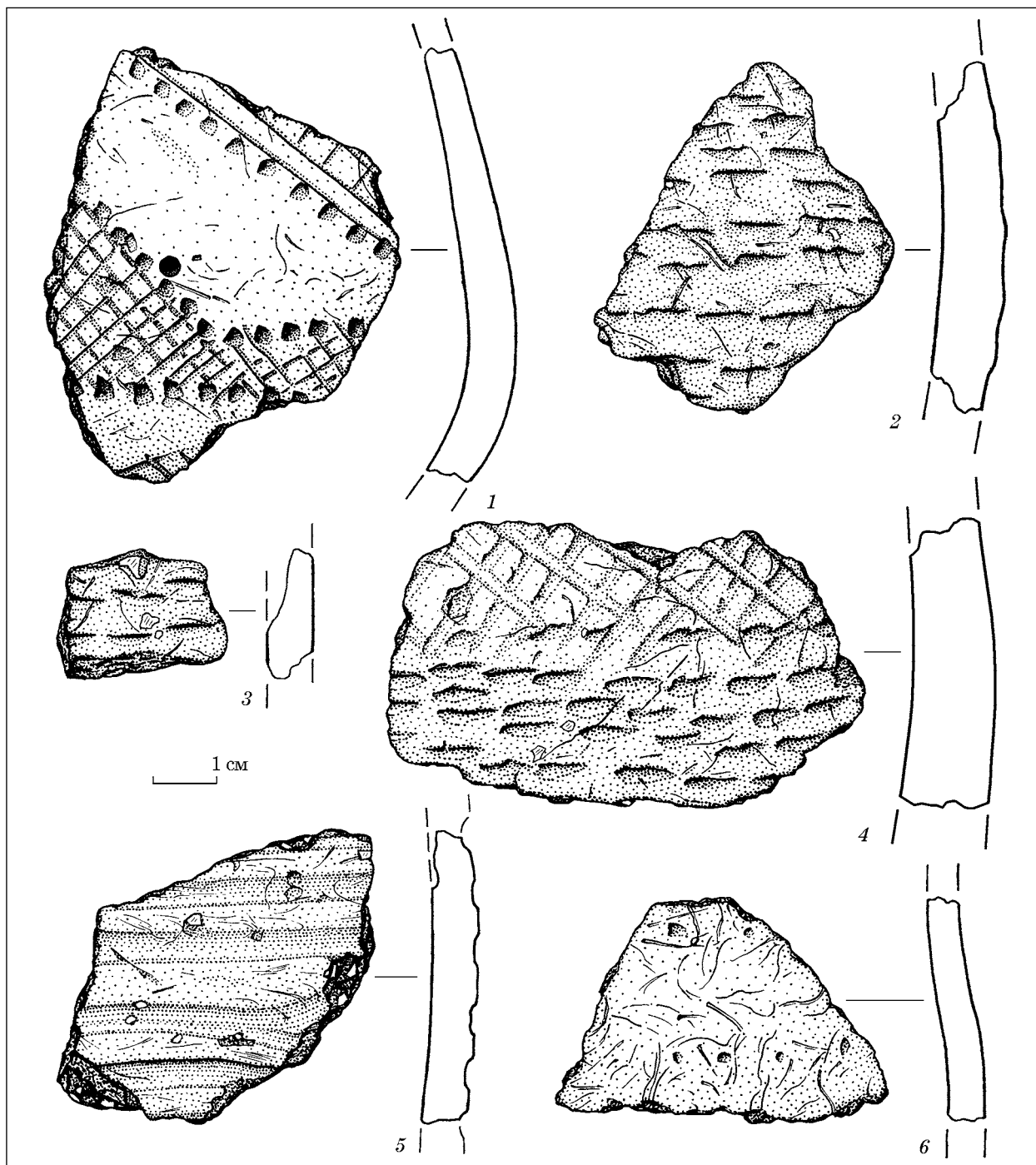

Рис. 8. Глинське I; неолітична кераміка: 1 — посудина № 8; 2—4 — посудина № 9; 5 — посудина № 10; 6 — посудина № 11

неконкретизованому місці «зачистки тераси». Вірогідно, саме про них ідеться в щоденнику В.М. Даниленка в згадці про «уламки округлих донець», знайдені разом з «групою неолітичних черепків» при зачистці тераси за 5,0 м на захід від комплексу № 1.

Фрагменти згадуються в інвентарному описі. Фото вінець наведено в звіті [Даниленко, 1958, № 3402, табл. VII] та опубліковано в монографії [Даниленко, 1969, с. 102, рис. 64, I].

Посудина № 13 (кол. № 369, 3 фр.). Представлена двома орнаментованими та одним

неорнаментованим уламками корпусу. Пластична маса містить значну домішку грубих органічних волокон і товченої мушлі (макс. 0,6 см), а також окремі луски та дрібні грудки сірої нерозмішаної глини (макс. 0,7 см). Товщина стінок 0,7—0,9 см. Поверхні гладкі. Зовнішня — сіро-бура та буро-коричнева, внутрішня — сіро-бура і темно-бура.

Форма і розміри посудини не реконструюються.

Корпус посудини прикрашали вертикальні ряди пальцевих защипів (рис. 9, 4, 5).

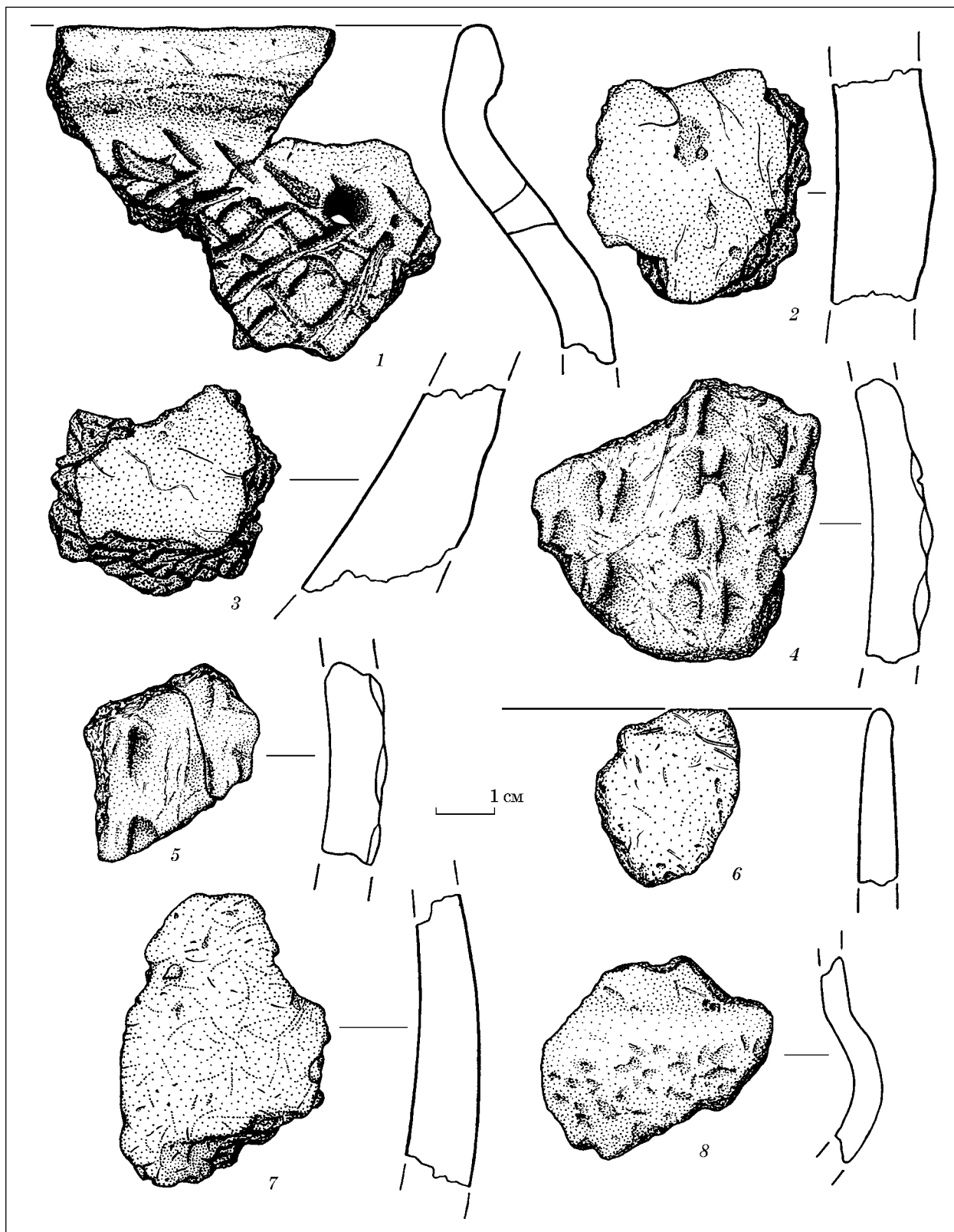

Рис. 9. Глинське I; неолітична кераміка: 1—3 — посудина № 12; 4, 5 — посудина № 13; 6, 7 — посудина № 14; 8 — посудина № 15

За шифрами, фрагменти виявлені в 1957 р. у південній і східній частинах розкопу комплексу № 1 (кв. 4—5/6, 6/г).

Описані уламки згадуються в тексті звіту та інвентарному описі. Фото орнаментованих фраг-

ментів наведено в звіті [Даниленко, 1958, № 3402, табл. VII] та опубліковано В.М. Даниленком [Даниленко, 1969, с. 102, рис. 64, 2, 4], рисунок одного фрагмента — Н.С. Котовою [Котова, 2002, с. 172, рис. 48, 4; Kotova, 2003, p. 214, fig. 48, 4].

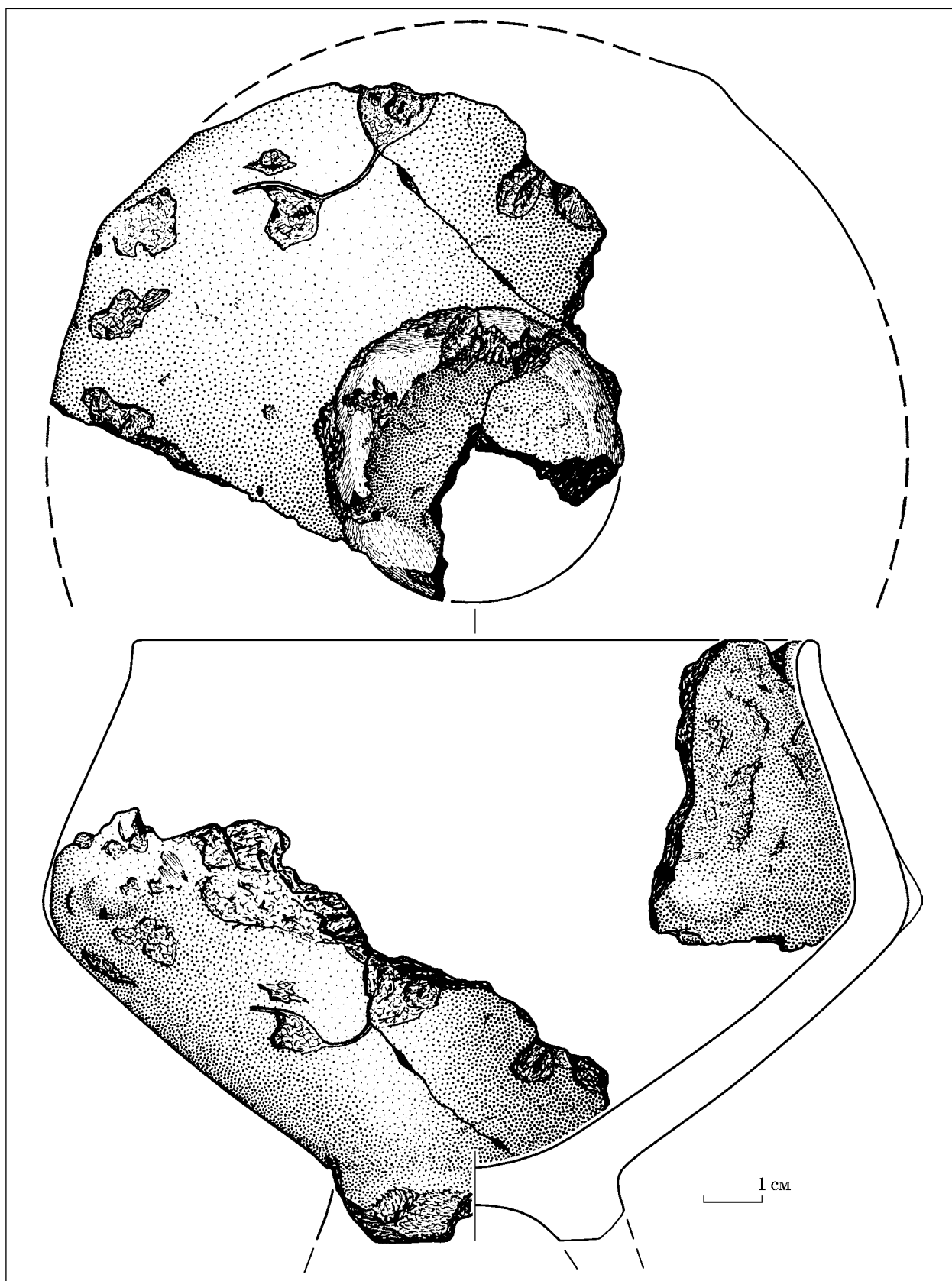

Рис. 10. Глинське I; неолітична кераміка: посудина № 16

Посудина № 14 (кол. № 369, 9 фр.). Представлена уламком вінець і вісьмома уламками стінок без орнаменту (рис. 9, 6, 7). Формівна маса містить значну домішку коротко посічених ор-

ганічних волокон, незначну кількість маленьких грудок щільної білої глини (макс. 0,5 см), поодинокі дрібні уламки мушлі (макс. 0,4 см). Товщина стінок 0,7—1,2 см. Поверхні переваж-

но еродовані зі слідами вигорілої органіки, рідше — гладкі з ледь помітними підлискованими ділянками. Зовнішня — сіро-бура, бура, світло-бура, внутрішня — темно-сіра, бура, світло-бура.

Вінце пряме, край потоншений, зріз заокруглений (рис. 9, 6). Форма та розміри посудини чи її частин не реконструюються.

За шифрами, фрагменти виявлені в межах комплексу № 1 (кв. 2/в, 4/в, 5/б). Частина з них згадується в інвентарному описі 1957 р. Публікується вперше.

Посудина № 15 (кол. № 369, 1 фр.). Представлена уламком верхньої частини корпусу. Формівна маса тонкоструктурна, добре вимішана, шарувата, без помітних домішок. Товщина стінки 0,4—0,5 см. Зовнішня поверхня світло-бура дуже еродована бугриста з окремими гладкими ділянками, що зберігають сліди лискування. Внутрішня — рожево-бура заглажена. Злам сірий.

Уламок належить маленькій посудині з підсферичним корпусом максимальним діаметром близько 8,0 см і прямою вертикальною шийкою (рис. 9, 8).

За шифром, фрагмент походить із зачисток 1957 р. без вказівки місця. Він згадується в інвентарному описі. Публікується вперше.

Посудина № 16 (кол. № 369, 5 фр.). Представлена двома уламками вінець, одним — стінки, та двома — денця з придонною частиною. Пластична маса шарувата. Складається з відмуленої тонкоструктурної глини, що містить незначну домішку органіки та дрібнозернистого піску. Товщина стінок 0,5—0,9 см. Зовнішня поверхня рівна, в давнину ангобована та добре залискована, але нині шерехата з кавернами на місці відлущених ділянок. Її колір бурий, темно-сірий, чорний. Внутрішня поверхня заглажена темно-сіра. Злам чорний. Наприкінці 1950-х рр. чашу було відгіпсовано. В процесі цієї кустарно виконаної реставрації майже всю її поверхню обробили абразивом, про що свідчать відповідні свіжі сліди.

Наявні уламки дозволяють реконструювати невелику біконічну чашу зі стягнутим верхом на кільцевому піддоні. Заокруглене ребро поділяє корпус на дві нерівні частини — дещо більшу нижню та меншу верхню. Остання плавно переходить у ледь виражений вертикальний край вінець із заокругленим зрізом. Нижня та внутрішня поверхні денця увігнуті, бокова — чітко виділена. На його нижній поверхні добре помітні залишки кільцевого піддона, пошкодженого в давнину. Злам піддона оброблено абразивом, що робить посудину стійкою. Коли було здійснено цю обробку — у неоліті, чи під час згаданої реставрації, визначити неможливо. Висота вцілілої частини чаші 10,5 см, діаметр вінець 12 см, ребра — 15 см, вцілілої частини денця — 5 см, товщина центру денця 0,7 см.

Чаша була орнаментована напівсферичними наліпами, розташованими на ребрі корпусу (рис. 10).

Усі фрагменти чаші виявлені в 1957 р. в зачистці та крайніх рядах квадратів розкопу комплексу № 1, найбільший фрагмент — на кам'яній викладці в кв. 1/а.

Описана посудина згадана в тексті польового звіту, щоденнику та інвентарному описі. Її фотографії та рисунки наведені в численних публікаціях [Даниленко, 1969, с. 102, рис. 64, 5; с. 106, рис. 70; с. 152, рис. 126, 36; Tringham, 1971, р. 97; fig. 16, e; Телегин, 1988, с. 36, рис. 2, 12; Черныш, 1996, с. 23, рис. 2, 86; Wechler, 2001, Taf. 5, 2; Котова, 2002, с. 172, рис. 48, 6; 2015, с. 102, рис. 22, 5; Kotova, 2003, р. 214; fig. 48, 6; 2009, р. 169; fig. 9, 1; Гаскевич, 2008б, с. 295, рис. 13, 1]. Порівняння наявних фрагментів з рисунком з монографій Н.С. Котової свідчить про втрату на початку 2000-х рр. принаймні одного уламка верхньої частини чаші.

Посудини № 17—23. Крім неолітичного посуду в колекції № 369 є сім уламків від семи посудин пізнішого часу. З них один з написаним олівцем шифром «Гл.» походить із зборів на поверхні чи зачистки 1955 р. Це дрібний уламок стінки посудини початку доби раннього заліза з глини з домішкою піску, орнаментований композицією з тонких прокреслених ліній (пос. № 20). Решта шість виявлені в 1957 р., з них три на поверхні. Це — дрібний неорнаментований уламок трипільської посудини зі значною домішкою дрібно потовченої мушлі (пос. № 21), а також два уламки посуду часу раннього заліза — пряме вертикальне вінце зі зрізом, приплюснутим пальцевими вдавненнями, та масивне дно з бугристими поверхнями та значною мінеральною домішкою у формівній масі (пос. № 22 та 23, відповідно). За шифрами, ще три уламки виявлено в межах комплексу № 2. Це два уламки трипільських посудин червоного кольору — відігнуте назовні вінце із глини з домішкою грубого піску та жорстви (пос. № 17) і неорнаментований уламок стінки з домішкою піску (пос. № 18), а також уламок посудини кінця доби бронзи з пальцевими проглажуваннями по сирій глині, що містить домішку піску та жорстви (пос. № 19). В інвентарному описі згадується лише останній фрагмент, але без зазначення його віку.

ВИРОБИ З КРЕМЕНЮ

Нині в колекції № 332 є 23, а в колекції № 369 — 68 виробів з кременю. Але з цих 91 виробу лише 82 мають шифри, що ідентифікують їх як знахідки з Глинського I. Вторинна обробка зафіксована на третині зашифрованих кременів, хоча сліди використання є і на спеціально необроблених виробах.

Переважає більшість крем'яних виробів виготовлених з сировини сеноманських відкладів.

Найбільше непрозорого світло-сірого, іноді з легкою жовтизною кременя, що містить великі включення-плями сірого, темно-сірого, чорного кольору з дрібними світлими вкрапленнями. В тонких сколах ці включення напівпрозорі. Дещо менше однотонного сіро-жовтого та жовтого напівпрозорого в тонких сколах кременю з дрібними світлими вкрапленнями. Ще менше однотонного темно-сірого, іноді коричнюватого, напівпрозорого кременю з дрібними світлими вкрапленнями. Поверхні конкрецій мають слі-

ди інтенсивного вивітрювання та перебування у водних потоках. З туронської сировини виготовлені лише три уламки добре огранованих пластинок, один з яких ретушований (див. далі: рис. 12, 6), другий — має ділянку гладенької жовняної кірки, а третій — без вторинної обробки та кірки — незашифрований. Це дуже якісний сіро-коричневий прозорий кремій майже без помітних оку включень. Некременеві породи каменю представлені пластиною з чорної шаруватої порівняно м'якої сировини

Таблиця 1. Глинське I. Типологічний склад комплексу крем'яних виробів *

Вироби	Колекція, №	369				Р а з о м
	Рік досліджень	1955	1955 і 1957	1957		
	Локалізація знахідок; у дужках дано (рис. №, позиція)					
	Поверхня і зачистка	Поверхня	Зачистка	Комплекс, №		
				1	2	
Заготовки та відходи	14	25	1	7	8	55
нуклеуси	2 (11, 16)	—	—	—	2 (11, 17, 19)	—
уламок кременю нуклеоподібний	1	—	—	—	—	—
пластинчасті заготовки	5	14	1	4	2	—
відщепи та технологічні сколи	6	10	—	3	3	—
уламки невизначених виробів	—	1	—	—	1	—
Знаряддя	8	11	3	4	1	27
трапеція на пластинці	—	1 (11, 1)	—	—	—	—
скребачка на пластинці кінцева	—	1 (11, 6)	—	—	—	—
скребачки на відщепях	2	4	1	2	1	—
кінцева та кінцева подвійна	—	1 (11, 7)	1 (11, 9)	—	—	—
з ретушшою на 3/4 периметра	—	1 (11, 15)	—	—	—	—
замкнута ретушована	—	—	—	1 (11, 14)	—	—
кінцево-бокові	2 (11, 8, 12)	—	—	1 (11, 11)	1	—
бокова та бокова подвійна	—	2 (11, 10, 13)	—	—	—	—
різець на пластині кутовий	—	1 (11, 3)	—	—	—	—
перфоратори	1 (11, 5)	—	1 (11, 4)	—	—	—
пластини та пластинки ретушовані	3 (12, 1—3)	1 (12, 4)	1 (12, 6)	1 (12, 5)	—	—
пластинка тронкована	—	—	—	1 (11, 2)	—	—
відщепи ретушовані	1	1	—	—	—	—
уламок ретушованого виробу	1	1	—	—	—	—
ретушер на нуклеусі	—	1 (11, 18)	—	—	—	—
Р а з о м	22	36	4	11	9	82

Примітка. Тут і в табл. 2: * Вироби без шифру не втрачені.

Таблиця 2. Глинське I. Ширина та характер фрагментації пластинчастих заготовок

Ширина, см	Р а з о м	Характер фрагментації, вторинна обробка: відсутня / присутня						
		Р а з о м	Цілі	З відламаним кінцем	Проксимальні	Медіальні	Дистальні	З відламаним горбком
Мікропластини — до 0,7	—	— / —	— / —	— / —	— / —	— / —	— / —	— / —
Пластинки — від 0,7 включно до 1,2	9	6 / 3	1 / —	2 / —	1 / 1	1 / 1	— / —	1 / 1
Пластини — від 1,2 включно	28	20 / 8	3 / 1	4 / 2	5 / 1	3 / 4	4 / —	1 / —
Р а з о м	37	26 / 11	4 / 1	6 / 2	6 / 2	4 / 5	4 / —	2 / 1

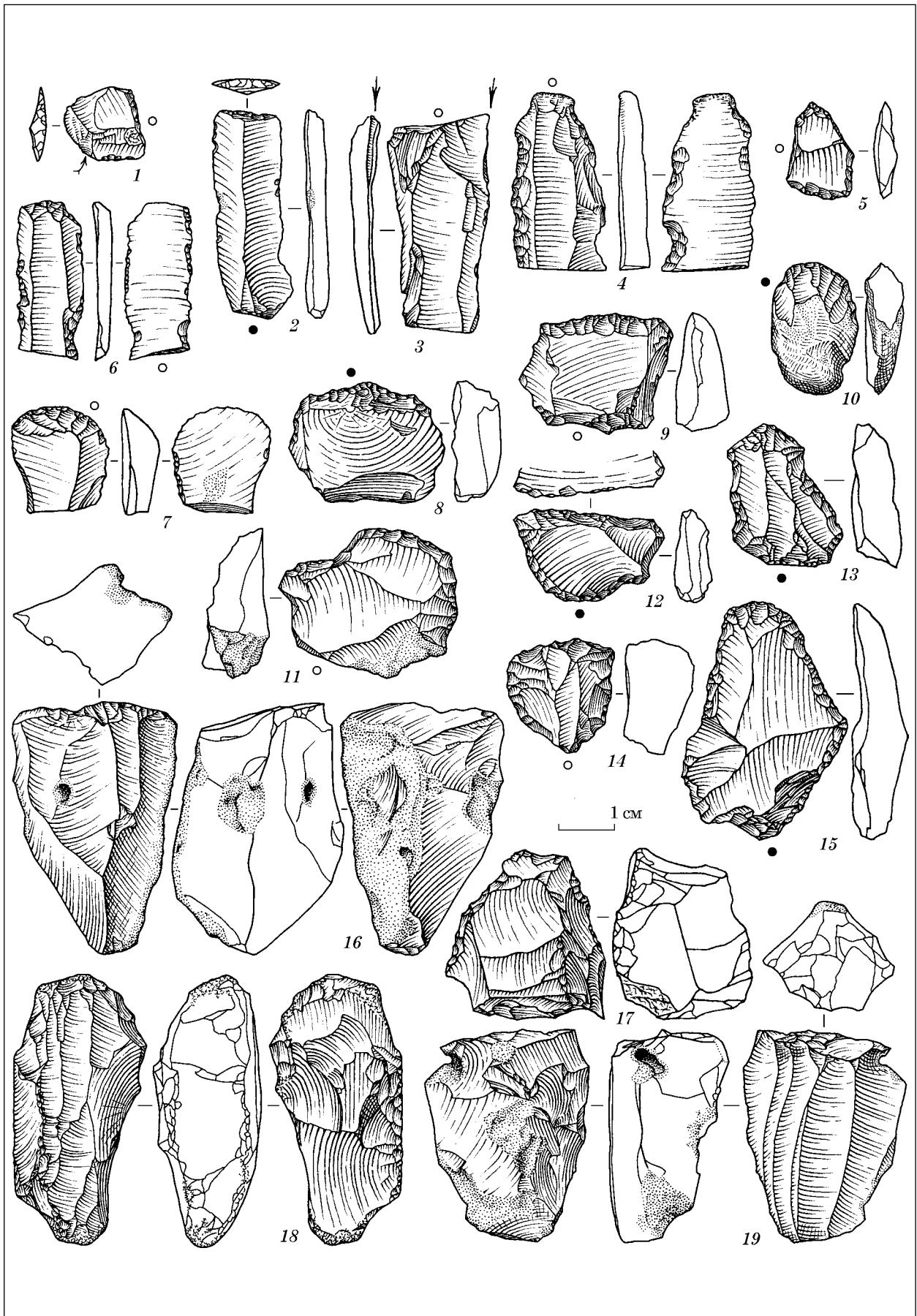

Рис. 11. Глинське I; крем'яні вироби: 1 — трапеція; 2 — тронкована пластинка; 3 — різець; 4, 5 — перфоратори; 6—15 — скребачки; 16, 17, 19 — нуклеуси; 18 — ретушер на нуклеусі

(аргіліт?). Її поверхні матові, краї не гострі, ребра негативів сколів не рівні.

Типологічний склад комплексу крем'яних виробів з поділом за колекціями, роками дослідження, шифрами та локалізацією наведено в табл. 1, дані про ширину та характер фрагментації пластинчастих заготовок — у табл. 2. Рисунки майже всіх знарядь (за винятком одної скребачки, ретушованих відщепів, уламків невизначених виробів) і нуклеусів (за винятком перепаленого поперечного одноплощадкового паралельного з гладкою площадкою та неприбраним карнизом, негативами пластинок і відщепів) позбавляють потреби вдаватися до їх детальнішої характеристики. Сліди дії вогню зафіксовані на семи виробках. З них чотири (зокрема трапеція) виявлені на поверхні, один — у комплексі № 1, один — у комплексі № 2, а ще один не має шифру.

Крім наведених у табл. 1, колекція № 332 включає один, а колекція № 369 — вісім крем'яних виробів без шифрів. Це ретушований відщеп, ціла пластинка, дистальний і проксимальний уламки пластинок, пластина з обламаним дистальним кінцем, відщеп і великий скол підправки площадки нуклеуса, а також два нуклеуси для отримання пластинок — одноплощадковий конічний олівцеподібний кругового сколювання та одноплощадковий одноплосинний торцевий. Відсутність шифру та наявність на чотирьох з цих виробів, зокрема, на обох нуклеусах, щільної т. зв. «грязьової» патини, якої

нема на респті кременів з Глинського I, може свідчити про їх зв'язок з іншими пам'ятками.

У польовому щоденнику, тексті звіту та публікації П.І. Хавлюк навів рисунки семи пластинок і вказав такі виявлені у 1955 р. крем'яні вироби як «значна кількість кремінних пластин та відщепів», «дрібні крем'яні пластинки», «трапеція», «невеличкий нуклеус», «яйцевидної форми шматок кременю зі слідами спроб сколювання» (схоже, він же — «яйцевидний кремінний відбійник»), «кілька нуклеподібних шматків кременя» [Хавлюк, 1955, № 2455, с. 4—5; № 2456, с. 8а—9; 1959, с. 169, 170, рис. 60, 6—12]. Всі згадані та проілюстровані вироби нині зберігаються в ІА НАНУ. Але не всі вони знаходяться в кол. № 332 разом з іншими матеріалами розвідок П.І. Хавлюка. Зокрема, трапеція та виріб, названий «яйцевидним відбійником», чітко ідентифікуються в колекції № 369 (рис. 11, 1, 18). Більше того, на ці знаряддя нанесено шифр із зазначенням 1957 р. і словом «пов.[верхня]». При цьому виявлення трапеції жодного разу не згадується в щоденниках і звіті 1957 р. Не згадана вона і у відповідному інвентарному описі. В останній внесено лише 21 крем'яний виріб з проставленими інвентарними номерами, зокрема шість скребачок, різець, уламок знаряддя, ретушер, 10 пластинок, відщеп і уламок кременю [Даниленко, 1958, № 3406, кн. 1, с. 27—28]. Зараз всі вони є в колекції № 369. Більшість із респті 39 зашифрованих 1957 р. кременів з її складу могли бути виявлені як у 1957, так і в 1955 р. (табл. 1; 3).

Таблиця 3. Глинське I. Матеріали, що зберігаються у Наукових фондах ІА НАН України (станом на травень 2016 р.)

Колекція, №	332		369					
	Рік на шифрі	?	1955	1957			?	
Рік досліджень	1955	?	1955	1955 і 1957			?	
Знахідки	Локалізація							
	П. м., зачистка	?	П. м., зачистка	Поверхня *	Зачистка, 1957 р.	Комплекс № 1, 1957 р.	Комплекс № 2, 1957 р.	?
Уламки кераміки	65	—	4	8	16	32	42	—
неоліту	65	—	3	5	16	32	39	—
енеоліту	—	—	—	1	—	—	2	—
кінця бронзового— раннього залізного віку	—	—	1	2	—	—	1	—
Р а з о м	65				102			
Крем'яні вироби	22	1	—	36	4	11	9	8
Р а з о м	23				68			
Вироби з кістки і рогу	—	—	—	—	—	1 **	—	—
Уламки кісток та рогу тварин	—	—	1	—	—	1	4	—
Р а з о м	—				7			
Р а з о м знахідок	87	1	5	44	20	45	55	8
Р а з о м знахідок у колекціях	88				177			

Примітки. ? — без шифру (не Глинське I?). * Сюди ж зараховано п'ять знахідок з Глинського I без зазначення конкретної локалізації у шифрі. ** Експонується в Археологічному музеї ІА НАНУ.

ВИРОБИ З КІСТКИ

У польовій документації та публікаціях Глинського I згадуються лише два знаряддя з кістки. В.М. Даниленко опублікував їх рисунки з підписами: «лискувальник для вигладжування лискованого посуду» та «долото».

У монографії останнє також назване «теслом» [Даниленко, 1969, с. 101, рис. 62, 6, 9; с. 106].

На сьогодні у колекції № 369 «лискувальник» відсутній. Уявлення про нього надає фото з польового звіту (рис. 12, 7a) та якісно виконаний рисунок з особистого фонду В.М. Даниленка (рис. 12,

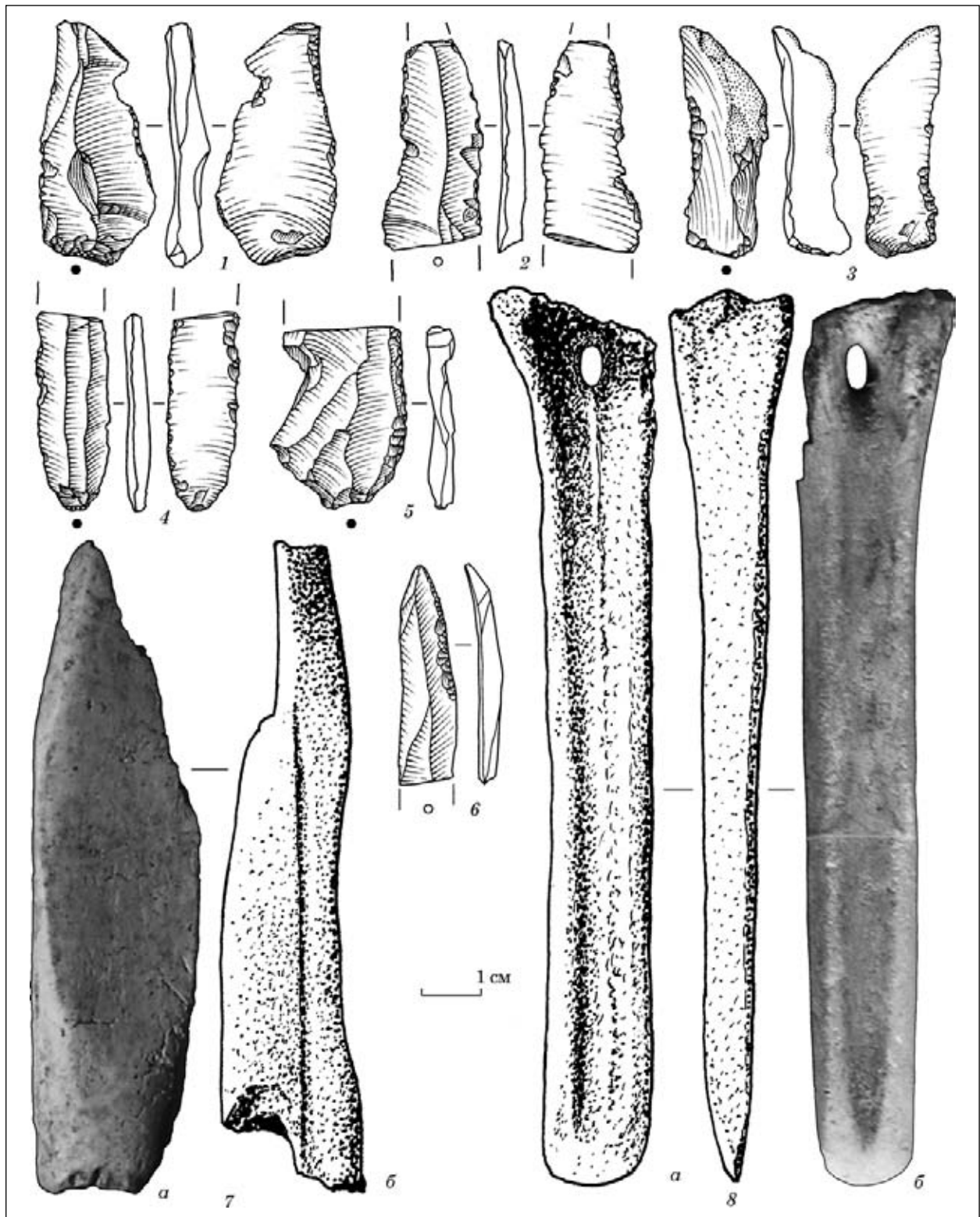

Рис. 12. Глинське I; крем'яні та кістяні вироби: 1—6 — пластини та пластинки з ретушшю; 7, 8 — «лискувальники» (7a, за: Даниленко, 1958/5, № 3402, табл. VII; 7б, 8a, за: НА ІА НАНУ, ф. 26, № 305, арк. 8; 8б — фото, зроблене в експозиції Археологічного музею ІА НАНУ)

7б), пізніше, із сильним зменшенням, відтворений у його книжці. За даними інвентарного опису та польової документації, цей виріб був виявлений в 1957 р. у кв. 2/в комплексу № 1.

«Долото» зараз виставлене в експозиції Археологічного музею. За визначенням археозолога Є.Ю. Яніш, воно виготовлене з плеснової кістки лося (*Alces alces*), що має природній отвір. Робочий кінець двобічно пригострений, симетричний у перетині (рис. 12, 8). Його поверхня заліскована, край ледь заокруглений в плані, гострий в профілі, без щербин, що ставить під сумнів визначення знаряддя як власне долота. За даними польової документації, виріб знайдено в 1957 р. у кв. 1/в комплексу № 1. На його плані він підписаний як «мотика» [Даниленко, 1958, № 3404, кресл. 22], а в щоденнику П.І. Хавлюка названий «двобічним кістяним лискувальником з трубчастою кісткою» [Даниленко, 1959—1961, № 4423, с. 3]. На думку В.М. Даниленка, в матеріалах БДК аналогією йому є «долото» з поселення Шимановське II [Даниленко, 1969, с. 101, рис. 62, 7; с. 106]. Уламок схожого знаряддя походить з пізньокрішського поселення Сакаровка I у Молдові. Автори розкопок називають його «лискувальником» [Дергачев, Ларина, 2015, с. 124, 125, рис. 84, 13]. Серію морфологічно подібних виробів, виявлених на подністерських та побузьких пам'ятках культури Трипілля-Кукутень початку етапу СІ, інтерпретовано як «кинджалі», «шпателі для обточування стінок ліпного посуду», «лощила для вироблення шкір» [Ткачук, 2012, с. 82, рис. 1, 1, с. 83, рис. 2, 10].

ФАУНІСТИЧНІ ЗНАХІДКИ

У колекції № 369 зберігається шість фрагментованих кісток тварин. Один дрібний уламок кістки походить з комплексу № 1, чотири — з комплексу № 2. Ще одна фауністична знахідка — уламок рогу оленя зі слідами обробки — має шифр «Глинище», що може свідчити про його виявлення в 1955 р. Таке припущення підтверджується згадкою в щоденнику 1955 р. знахідки «рогів оленя» [Хавлюк, 1955, № 2456, с. 9]. Сліди перебування у вогні зафіксовані на кістці з комплексу № 1 і ще одній — з комплексу № 2. В інвентарний опис 1957 р. кістки тварин не вносили. Відтак, оцінити ступінь збереженості цієї частини колекції не можна. Проте, цілком очевидно, що вона не репрезентує всіх фауністичних знахідок на пам'ятці, адже лише на плані розкопу комплексу № 1 позначено не менше, як 30 кісток (рис. 2).

АНАЛІЗ ТА ВИСНОВКИ

Зведення та аналіз наведених даних польової документації, публікацій і комплексу знахідок Глинського I уможливають низку джерелознавчих і власне археологічних висновків.

1. На травень 2016 р. в ІА НАНУ зберігаються 256 знахідок, шифри яких вказують на зв'язок з Глинським I (табл. 3). Порівняння їх складу зі згадками в архівних документах і публікаціях засвідчує досить добру збереженість матеріалів поселення. Серед знахідок, які можна чітко ідентифікувати, відсутнє лише одне кістяне знаряддя. Проте кількість крем'яних виробів і фрагментів кераміки в колекції № 369 виявилася навіть більшою за зазначену в інвентарному описі 1957 р. Частково це пояснюється потраплянням до її складу деяких матеріалів Глинського I з розвідок 1955 р., що підтверджено наявністю в ній раніше згаданих і зарисованих П.І. Хавлюком трапеції, ретушера на спрацьованому нуклеусі, плаского дна посудини № 6. З іншого боку, це може бути і наслідком вад самого інвентарного опису, до якого були внесені не всі знахідки, що добре помітно на прикладі фауністичних решток.

2. Попередні публікації матеріалів поселення не відбивали всього розмаїття виявлених на ньому знахідок. Так, із залишків 16 неолітичних посудин були опубліковані зображення лише восьми, з 27 крем'яних знарядь — лише трьох, з чотирьох нуклеусів — жодного. Все це не сприяло адекватній культурно-хронологічній інтерпретації пам'ятки дослідниками, знайомими з її знахідками лише за публікаціями.

3. Описану колекцію знахідок не можна розглядати як єдиний комплекс. Найперше слід вказати наявність серед переважно неолітичних матеріалів кераміки трипільської культури та ніколи не згадуваних раніше фрагментів посуду кінця доби бронзи та початку раннього заліза. Відтак, не виключено, що й частина крем'яних виробів і фауністичних знахідок датуються часом пізнішим за неоліт.

Неоднорідні й неолітичні матеріали. Так, керамічний посуд чітко поділяється на три технологічні групи (табл. 4).

До першої групи зараховано посудини № 1—5, формівна маса яких містить грубі мінеральні домішки — жорстку та каміння. Товщина стінок не більше 1,0 см. З цих п'яти посудин три орнаментовано відбитками зубчастих штампів, одну — прогладженими лініями. На край вінець двох посудин орнамент нанесено зсередини. За цими ознаками вони чітко асоціюються з керамікою т. зв. «самчинського» типу. Привертає увагу досить рідкісні двозубі «скобкові» відбитки на посудинах № 2 та 3, прямі аналоги яких автору відомі в матеріалах пункту Самчинці II [Гаскевич, 2008а, с. 159, рис. 1, 3; 2010, с. 216, рис. 1, 3].

У другу групу об'єднано посудини № 6—14, формівна маса яких містить домішки товстої мушлі (за винятком посудини № 12). Вони більш товстостінні. Із семи посудин, для яких зафіксовано орнамент, на шести він включав прогладжені та прокреслені лінії, іноді в спо-

Таблиця 4. Глинське I, неолітичні посудини; співвіднесення орнаментациї та технології виготовлення

№	Елементи орнаменту										Склад формівної маси										Товщина стінки, см	Рис.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20		
1	4/0,9	+	—	—	—	—	—	—	—	—	+	+	+	1,1	—	—	—	+	—	—	0,4—0,7	3, 1, 2
2	2/0,8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	+	+	—	—	—	—	—	0,6	0,4	0,3—0,7	4, 1, 2
3	2/0,8	+	—	—	—	—	—	—	—	—	+	+	+	0,5	+	—	—	—	—	0,4	0,5—0,8	5, 1—5
4	—	—	0,8	—	0,2—0,4	—	—	—	—	—	+	+	+	—	+	—	—	—	—	—	0,4—0,7	5, 6—8
5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	+	+	0,4	+	—	—	—	—	—	0,5—0,8	—
6	—	—	—	—	0,1—0,3	—	—	—	—	—	+	+	—	—	—	—	0,8	—	—	1,0	0,6—1,7	6
7	—	—	—	0,1—0,2	—	—	0,4	—	—	—	+	—	—	—	—	—	1,0	—	—	—	0,8—1,2	7, 1—4
8	—	—	—	0,1	—	0,3	—	—	—	—	+	+	—	—	—	—	0,4	—	—	—	0,5—0,8	8, 1
9	—	—	—	—	0,3	—	—	+	—	—	+	+	—	—	—	+	0,5	+	—	—	0,8—1,4	8, 2—4
10	—	—	—	—	0,5	—	—	—	—	—	+	+	—	—	+	—	0,5	—	—	—	0,7	8, 5
11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	+	—	—	—	—	0,2	+	—	—	0,4—0,7	8, 6
12	—	—	—	0,3—0,4	—	—	—	—	—	—	+	—	—	—	—	—	—	+	—	0,7	0,8—2,0	9, 1—3
13	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	+	—	—	—	—	—	0,6	—	—	0,7	0,7—0,9	9, 4, 5
14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—	—	—	—	0,4	—	—	0,5	0,7—1,2	9, 6, 7
15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,4—0,5	9, 8
16	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—	0,5—0,9	10

Легенда: 1 — відбитки зубчатого штампу (кількість зубців / довжина, см); 2 — нанесення відбитків зубчатого штампу «з протягуванням»; 3 — насічки (довжина, см); 4 — прокреслені лінії (ширина, см); 5 — прогладжені лінії (ширина, см); 6 — ямки-наколи (діаметр, см); 7 — ямки-наколи, нанесені трубчастим орнаментиром (діаметр, см); 8 — нігтьові наколи; 9 — заціпи; 10 — півсферичні наліпи; 11 — органічні волокна; 12 — пісок; 13 — жорства; 14 — камінь (максимальний розмір, см); 15 — слюда; 16 — кальцинована кістка; 17 — уламки мушлі (максимальний розмір, см); 18 — вохра / кривавик; 19 — шамот (максимальний розмір, см); 20 — грудки глини (максимальний розмір, см).

лученні з дрібними ямками-наколами та нігтьовими вдавленнями. Одну посудину орнаментовано пальцевими заціпами. Специфіка цього посуду дозволяє віднести його до кераміки т. зв. «печерського» типу.

Третя група представлена посудинами № 15 і 16. Від інших їх відрізняє добрий, до однорідного кольору злам, випал, тонкоструктурна, добре вимішана, шарувата формівна маса без помітних домішок чи з незначною домішкою органіки та дрібнозернистого піску. Обидві посудини не мають заглибленого орнаменту. За цими ознаками вони дуже близькі до столового посуду пізньокрішських поселень Молдови [Дергачев, Ларина, 2015, с. 133]. За розміром, технологією та відсутністю орнаменту посудина № 15 близька до маленького горшечка із Сакаровка I [Дергачев, Ларина, 2015, с. 152, рис. 105, 9], а за формою має аналоги серед маленьких, заввишки близько 10 см, посудинок цього поселення, віднесених його дослідниками до «кухонної» та «кераміки буго-дністровського вигляду». Щоправда, останні орнаментовані та виготовлені з маси з доданням мушлі [Дергачев, Ларина, 2015, с. 165, рис. 114, 2; с. 169, рис. 117, 2; с. 171, рис. 119, 3; с. 178, рис. 125, 5—8]. Найближчі аналоги посудини № 16 автор статті вбачає ще західніше — на пізньокерешському поселенні з протовінчанськими рисами кераміки Furta-Csátó у Східній Угорщині [Makka et al., 2007, p. 208, fig. 132, 7—9; p. 210,

fig. 134, 6]. Одна з виявлених там чаш має не тільки подібні форму, пропорції та пластичну орнаментацию, але й майже тотожні метричні параметри [Makka, 1990, p. 117, pl. 3, 5; Гаскевич, 2008б, с. 295, рис. 13, 2]. На цій підставі посуд третьої групи можна датувати приблизно серединою VI тис. cal BC.

Співставлення місць поширення знахідок із зазначенням чіткої локалізації свідчить, що з комплексу № 1 походять уламки лише печерської (посудини № 7, 10, 12, 13, 14) та умовно крішської столової (посудина № 16) кераміки, а з комплексу № 2 — переважно кераміки самчинського типу (посудини № 2 і 3). У матеріалах останнього винятками є фрагмент печерської посудини № 11 і два фрагменти трипільських посудин № 17 і 18, а також уламок посудини № 19 доби бронзи. При цьому одна з трипільських знахідок досить чітко ідентифікується як «фрагмент червоної трипільської посудини», знайдений вище «фрагменту неолітичної кераміки» та «сплощеного нуклеуса» в комплексі № 3, розташованому в центральній частині зачистки 1957 р. [Даниленко, 1958, № 3403, с. 12]. Єдиний нуклеус, який можна співвіднести зі згаданим, теж має шифр «комплекс 2» (рис. 11, 19). Відтак, не виключено, що й уламок неолітичної посудини № 11 насправді походить з комплексу № 3.

Отже, аналіз, проведений з врахуванням всіх матеріалів Глинського I, підтвердив

дані В.М. Даниленка про наявність у межах пам'ятки окремих скупчень знахідок, що відрізняються за типом неолітичної кераміки [Даниленко, 1969, с. 106]. При цьому джерела краще підтверджують гомогенність матеріалів комплексу № 1. По-перше, вони виявлені на більшій площі (приблизно 22 м²). Відповідно, їх однорідність є репрезентативною, не пов'язаною з обмеженістю вибірки. По-друге, в межах комплексу № 1 документально зафіксовано групування знахідок у певні структури — розвали посудин, кам'яні викладки тощо (рис. 2). Це свідчить про відносно добру збереженість культурного шару, складові якого не зазнали значного горизонтального переміщення. На відміну від них матеріали комплексу № 2 походять з розкопу площею лише 6 м², план якого (якщо його складала) не відомий. Крім того, в колекції до комплексу № 2 віднесено кераміку та крем'яні з інших місць зачистки 1957 р. Отже, гомогенність сукупності знахідок з відповідним шифром сумнівна. Але виявлення численних уламків двох неолітичних посудин зі схожою орнаментациєю в межах обмеженої ділянки зачистки 1957 р. засвідчено польовими записами. Відтак, їх можна пов'язати з одним епізодом функціонування поселення, але не наполягаючи на репрезентативності цієї вибірки.

4. Підтверджена наявність у межах пам'ятки ділянок зі знахідками кераміки різних типів ставить питання про співвіднесення їх у часі. В польовій документації нема жодних даних про випадки стратиграфічного перекидання одних достовірно неолітичних матеріалів іншими. Це добре узгоджується з текстом звіту, де В.М. Даниленко зауважив, що комплекси № 1 і 2 знаходяться «приблизно на тому ж рівні залягання» [Даниленко, 1958, № 3401, с. 31] та словами про їх «геологічну синхронність» у його монографії [Даниленко, 1969, с. 106]. Відповідно, твердження вченого про те, що «Глинське постає перед нами як стратифіковане поселення із залишками самчинської і печерської фаз розвитку» [Даниленко, 1969, с. 107] є безпідставним, як і постійні згадки про «нижній шар» Глинського I у працях Н.С. Котової [Котова, 2002, с. 22; 2015, с. 40, 41, 102; Kotova, 2003, р. 30]. Очевидно, що насправді тут можливі всі три варіанти співвіднесення різних матеріалів у часі: а) самчинські раніше за крішські та печерські; б) вони синхронні; в) крішські та печерські раніше за самчинські. Отже, вибір В.М. Даниленком останнього варіанту був обумовлений певними загальними міркуваннями, а не реально зафіксованими на пам'ятці фактами.

5. Відомоблене залягання в Глинському I кераміки різних типів дозволяє розглянути і можливий зв'язок її з іншими категоріями інвентарю. Усвідомлюючи, що первинна та вторинна обробка кременю, робота крем'яними та кістяними знаряддями не завжди відбувалася в місцях використання керамічного посуду, варто все ж при-

пустити, що всі знахідки комплексу № 1 є залишками одного епізоду функціонування поселення, тобто, вони синхронні та пов'язані між собою. В цьому разі часом пізніх фаз розвитку культури Кріш-Кереш слід датувати обидва кістяні знаряддя (рис. 12, 7, 8), а також 11 крем'яних виробів (табл. 1). Останні представлені зробленими на відщепках замкнуторетушованою та кінцево-боковою скребачками (рис. 11, 11, 14), тронковою пластинкою (рис. 11, 2) та латерально ретушованим проксимальним уламком пластини (рис. 12, 5), а також чотирма фрагментованими пластинами та трьома відщепами.

На жаль, серед перерахованих крем'яних знахідок комплексу № 1 немає яскравих, діагностичних для культурної інтерпретації виробів, а їх незначна кількість і бідний набір не дозволяють робити висновки про технологію обробки кременю. Не виділяються вони з-поміж решти кременів і за типом використаної сировини. Проте крем'яний комплекс з Глинського I загалом відзначається певною своєрідністю на тлі решти пам'яток з керамікою печерського типу. Раніше автор писав, що майже на всіх поселеннях зі знахідками відповідного посуду та більш чи менш представницьким крем'яним інвентарем є характерні вироби кукрекської культурної традиції. Винятком з цього правила тоді було названо лише поселення Сокільці VI [Гаскевич, 2005, с. 28]. Нині до нього слід додати і Глинське I. Наявний в колекції № 369 олівецеподібний нуклеус не має шифру, що не дозволяє пов'язувати його з пам'яткою. На користь цього свідчить і те, що така виразна та проста для атрибуції знахідка жодного разу не згадується у польовій документації, текстах звітів і публікаціях. Якщо відсутність кукрекських виробів не спричинена нечисельністю інвентаря Сокільців VI і Глинського I, це спостереження в майбутньому може стати підставою для виокремлення частини ранньонеолітичних поселень регіону за відповідною ознакою. З огляду на це варто зазначити подібність названих пам'яток і за наявністю в їхніх колекціях яскравих зразків кераміки типу столового посуду культури Кріш-Кереш.

ПОДЯКИ

Автор щиро дякує своїм колегам, співробітникам ІА НАНУ Н.Р. Михайлової за допомогу в роботі з архівними матеріалами, О.О. Мельник, Н.В. Хамайко та О.Л. Вотяковій за сприяння у доступі до знахідок Глинського I у Наукових фондах та Археологічному музеї, М.Ю. Відейку та С.Д. Лисенку за консультації щодо культурно-хронологічної інтерпретації післянеолітичної кераміки, Л.В. Кулаковській за запрошення взяти участь у збірці, а також науковому співробітнику Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАНУ Є.Ю. Яніш за визначення кістки знаряддя з експозиції Археологічного музею.

Блажевич Н.В., Бурдо Н.Б., Вітрик І.С., Денисова А.О., Карашевич І.В., Карнаух С.Г., Корпусова В.М., Павленко Л.В., Сон Н.О. Колекції Наукових фондів Інституту археології НАН України. Каталог. — К., 2007. — 356 с.

Гаскевич Д.Л. Крем'яні вироби кукрекської культурної традиції в інвентарі буго-дністровських пам'яток Побужжя // Археологія. — 2005. — № 3. — С. 24—37.

Гаскевич Д.Л. Кераміка «самчинського» типу та проблеми періодизації буго-дністровської неолітичної культури // КДУ. — 2008а. — Вип. 11. — С. 157—187.

Гаскевич Д.Л. Форма дна керамічного посуду буго-дністровських пам'яток Лісостепового Побужжя // АА. — 2008б. — № 19. — С. 275—307.

Гаскевич Д.Л. Северо-понтийское импресо: происхождение неолитической керамики с гребенчатым орнаментом на юге Восточной Европы // Stratum plus. — 2010. — № 2. — С. 213—251.

Гаскевич Д.Л. Мельнична Круча — багатошарова пам'ятка первісної доби на півдні лісостепового Побужжя // Колекції Наукових фондів Інституту археології НАН України. Джерела та дослідження. — К., 2012. — С. 13—22 (АДУ. — Вип. 8).

Гаскевич Д.Л. В.М. Даниленко та періодизація неоліту Південного Бугу: нові запитання до старих джерел // Археологія. — 2013. — № 4. — С. 3—17.

Гаскевич Д.Л. Проблеми радіовуглецевого датування буго-дністровської неолітичної культури // Археологія. — 2014. — № 4. — С. 3—17.

Гаскевич Д.Л. Неолітичні знахідки місцезнаходження Ладижин I у лісостеповому Побужжі (за матеріалами П.І. Хавлюка) // КДУ. — 2015. — Вип. 16. — С. 181—189.

Даниленко В.Н. Археологические исследования на Южном Буге в 1957—1958 гг. (Отчет о работе Среднебугской неолитической экспедиции) / НА ІА НАН України. — 1958/5.

Даниленко В.Н. Отчет об исследовании Бугской экспедицией ИА АН УССР неолитических памятников на Южном Буге 1959—1961 гг. / НА ІА НАН України. — 1959—1961/7.

Даниленко В.Н. Неолит Украины: Главы древней истории Юго-Восточной Европы. — К., 1969. — 259 с.

Даниленко В.М. Буго-дністровська культура // Археологія Української РСР. — К., 1971. — Т. I. — С. 85—96.

Даниленко В.Н. Буго-дністровская культура // Археология Украинской ССР. — К., 1985. — Т. I. — С. 118—126.

Дергачев В.А., Ларина О.В. Памятники культуры Криш Молдовы (с каталогом). — Кишинэу, 2015. — 504 с.

Котова Н.С. Неолитизация Украины. — Луганск, 2002. — 268 с.

Котова Н.С. Древнейшая керамика Украины. — Киев; Харьков, 2015. — 154 с.

Пассек Т.С., Черныш Е.К. Неолит Северного Причерноморья // Каменный век на территории СССР. — М., 1970. — С. 117—133 (МИА. — № 166).

Телегин Д.Я. [Рец.]: В.И. Маркевич. Буго-дністровская культура на территории Молдавии // Археологія. — 1977. — Вип. 23. — С. 88—91.

Телегин Д.Я. Области культур эпохи неолита юга Европейской части СССР, их хронология и периодизация // Археологические памятники Поднепровья в системе древностей Восточной Европы. — Днепропетровск, 1988. — С. 33—56.

Ткачук Т. Кинджали з рогу (кістки) на поселеннях культури Трипілля-Кукутень // Археологічні дослідження Львівського університету. — 2012. — Вип. 16. — С. 81—89.

Хавлюк П.І. Науковий звіт про археологічну розвідку у верхів'ях басейну річки Соб та по річці Південний Буг на участку від с. Ладижин до м. Брацлав Вінницької обл. / НА ІА НАН України. — 1955/35.

Хавлюк П.І. Стоянки развитого неолита в северной части среднего течения Южного Буга // КСИИМК. — 1959. — Вып. 75. — С. 169—173.

Черныш Е.К. Буго-дністровская культура // Археология. Неолит Северной Евразии. — М., 1996. — С. 19—26.

Kotova N.S. Neolithization in Ukraine. — Oxford, 2003. — 306 p. (BAR. — 1109).

Kotova N. The Neolithization of Northern Black Sea area in the context of climate changes // Documenta Praehistorica. — 2009. — Т. 33. — P. 159—174.

Makkay J. The Protovinča Problem — as seen from the Northernmost Frontier // Vinča and its World: International Symposium «The Danubian region from 6000 to 3000 BC». — Belgrade, 1990. — P. 113—122.

Makkay J., Kaczanowska M., Kozłowski J.K., Paluch T., Pap I., Vörös I. The excavations of the early neolithic sites of the Körös Culture in the Körös Valley, Hungary: the final report. — Trieste, 2007. — Vol. 1: The excavations: stratigraphy, structures and graves. — 284 p. (Quaderni. — 11).

Tringham R. Hunters, Fishers and Farmers of Eastern Europe, 6000—3000 BC. — London, 1971. — 240 p.

Wechler K.-P. Studien zum Neolithikum der osteuropäischen Steppe. — Mainz, 2001. — 432 S. (Archäologie in Eurasien. — Bd. 12).

Д.Л. Гаскевич

ГЛЫНСЬКЭ I — НЕОЛИТИЧЕСКИЙ ПАМЯТНИК НА ЮЖНОМ БУГЕ (по материалам исследований 1955 и 1957 гг.)

Наши знания о датировании и периодизации неолитической буго-дністровской культуры основываются, главным образом, на результатах изучения нескольких стратифицированных поселений среднего течения Южного Буга, исследованных В.Н. Даниленко в 1949—1961 гг. Поэтому автор начал повторный анализ и публикацию их коллекций и полевой документации. В данной статье описано и обсуждено неолитическое поселение упомянутого региона Глинськэ I (Глинское I).

Неолитические находки были собраны П.И. Хавлюком и В.М. Даниленко в 1955 и 1957 гг. на площади более чем 100-метрового участка правой надпойменной террасы Буга южнее села Глинськэ Немыривского р-на Винницкой обл. В 1957 г. они зачистили край террасы длиной 35 м. На его противоположных краях были заложены два небольших раскопа (комплексы № 1 и 2). Сейчас памятник затоплен водами Ладыжинского водохранилища.

Коллекция находок памятника, хранящаяся в Институте археологии НАН Украины, состоит из 160 фрагментов 16 неолитических сосудов, семи фрагментов семи сосудов более поздних эпох, 82 кремневых изделий, костяного орудия и шести костей животных. Неолитическая керамика подразделяется на три типа: а) самчинскую с отпечатками

зубчатого штампа, сделанную из массы с обильной крупнозернистой минеральной примесью — дресвой кварца и полевого шпата; б) печерскую с прочерченными и продавленными линиями, пальцево-ногтевыми наколами и защипами, сделанную из массы с добавлением толченой ракушки; с) серую качественную посуду с пластическими налепами, ангобированной, а затем подлощенной поверхностью, похожую на столовые сосуды памятников поздних фаз культуры Криш-Кереш. Стратиграфическое перекрывание одного типа керамики другим не зафиксировано. Место обнаружения фрагментов посуды на поверхности определяется лишь приблизительно. Но четко установленное расположение кришского и печерских сосудов вокруг каменных очагов в раскопе гомогенного комплекса № 1 указывает на одновременное бытование этих типов приблизительно в середине VI тыс. cal BC. Спецификой кремневого набора является отсутствие характерных изделий кукрекской мезолитической культуры, найденных в Побужье на подавляющем большинстве памятников с керамикой печерского типа.

Ключевые слова: неолит, буго-днестровская культура, культура Криш, керамическая посуда, изделия из кремня.

D.L. Gaskevych

HLYNSKE I NEOLITHIC SITE ON THE SOUTHERN BUH RIVER (the Materials from the Investigations of 1955 and 1957)

Our knowledge of dating and periodisation of the Neolithic Buh-Dniester Culture in whole is based mainly on the results obtained from a few sequences from the Middle part of the South Buh river basin, excavated by Valentine Danylenko in 1949—1961. The author has begun to re-analyse and re-publish their collections and field documentation. This paper there-

fore describes and discusses the Hlynske I Neolithic settlement from this region.

Neolithic finds were collected by P. Khavlyuk and V. Danylenko on the surface of a more than 100-meter part of the right lower terrace of the Buh River, to the south of the Hlynske village (Nemyriv district, Vinnytsia area) in 1955 and 1957. Additionally, a section of 35 meters in length was cleaned by them in 1957 and two small excavations (complex no. 1 and 2) were investigated at its opposite ends. The site today is flooded by waters of the Ladyzhin reservoir.

The collection of finds from the site, stored in the Institute of Archaeology, NASU, consists of 160 fragments of 16 Neolithic vessels, seven fragments of seven vessels of later times, 82 flint artefacts, one bone tool and six animal bones. The Neolithic pottery is subdivided into three types: a) the Samchyntsi type with notched stamp impressions, made from a paste with an abundant coarse-grained mineral admixture — gruss of quartz and feldspar; b) the Pechera type with incised and channelled lines, impressions and pinches from finger nails, made from a paste tempered with a crushed cockleshell; c) a grey high quality pottery with knobs, the surface covered in a self-slip and burnished, similar to fine ware from the late sites of the Criş-Körös Culture. The stratigraphic sequence of pottery of these different types has not been recorded and the location of the pottery fragments, discovered in the surface collections, was described very roughly. However, the location of vessels of both the Pechera and Criş-like type were strictly ascertained around the stone fireplaces in the excavated homogeneous complex no. 1. This indicates these were synchronous and dates them approximately to the middle of the 6th millennium cal BC. Specific to the flint collection from this site, there is a lack of artefacts from the Kukrek Mesolithic culture, which has been recorded in the vast majority of sites with the pottery of Pechera type in the South Buh River area.

Keywords: Neolithic, Buh-Dniester Culture, Criş Culture, pottery, flint implements.

Одержано 15.06.2016